Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRIHEDS FONDEN 1945-1970

1945-1970

Frihedsfonden
1945-1970

Frihedsfonden
1945-1970

Skrevet af
HAKON STEPHENSEN
i anledning af Fondens 25-årsdag
31. maj 1970

Trykt som manuskript

Indskrift

En uvejrs-april.
En torden-august.
Skjult krig i civil.
Års skimmel og rust.

Ny kim under jord.
Sejt forår på vej.
Fem jernvintre, hvor
april blev til maj.

– summen af alt
i ufredens år:
Danske mænd faldt,
Danmark består.

Poul Sørensen 1944

Forord

Siden den tyske kapitulation den 5. maj 1945 er der gennemført et omfattende arbejde for at samle et historisk materiale om besættelsestiden, i årene fra 1940 til 1945.

Dr. phil. Jørgen Hæstrup gik forrest i dette forskningsarbejde og står stadig som den centrale skikkelse i bestræbelserne for at efterspore og klarlægge begivenhederne inden for dette betydningsfulde afsnit af Danmarks historie. Meget stof er endnu under bearbejdelse. Der vil gå år, inden forskningsarbejdet kan afsluttes og et endnu længere tidsrum, inden man helt objektivt kan bedømme enkelthederne.

Danmark var kun et lille led i et enormt politisk spil, som tyske aktivister med rod i den nazistiske partiorganisation under ledelse af Adolf Hitler havde sat i gang for at erobre et verdensherredømme.

Efterhånden som begivenhederne kommer på afstand, vil man uden tvivl i stigende grad betragte de to verdenskrige under eet. De stiler begge mod den germanske drøm om at beherske hele Jorden.

Lad det være sagt straks, at nærværende lille bog ikke på noget punkt må betragtes som et led i historieforskningen. Det er en beretning om arbejdet inden for den FRIHEDSFOND, som blev oprettet efter den tyske kapitulation, – en beretning der er bygget over spredte notater, mødereferater og personlige *erindringer. Stoffet har ikke gennemgået historikerens kildekritiske analyse. Måske vil enkelte passager være præget af subjektive betragtninger. Derfor er bogen heller ikke tilknyttet et notemateriale.*

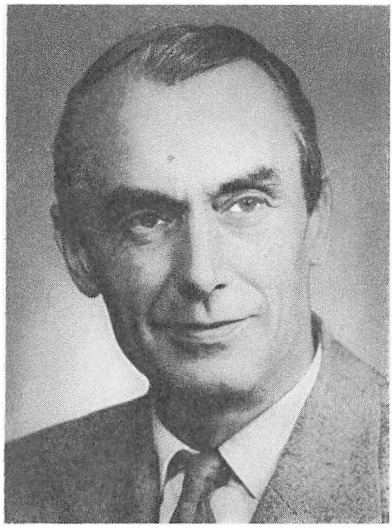
Må vi nøjes med at kalde den:
En skildring af Frihedsfondens arbejde gennem de første 25 år. Det er ikke Frihedsfondens historie – men historien om Fondens barndom og ungdom.

Jeg har grund til at takke forretningsfører Thorkild Dige og kontorchef Sofus Nørskov, der begge beredvilligt har hjulpet mig med at huske. – Hvad der er glemt, har jeg ene ansvaret for, men lad det være en trøst:

Til at huske med værdighed, hører også evnen til at glemme – med omtanke.

Hakon Stephensen

TRE BIOGRAFIER

Professor Mogens Fog. Indbød den 31. maj 1945 som minister for særlige anliggender til mødet i ministeriet, hvor FRIHEDSFONDEN blev stiftet og fik overdraget Frihedsrådets resterende kapital.

FOG, MOGENS fhv. minister, professor, dr. med.; f. 9/6 1904 på Frdbg.; søn af dr. phil. Emil Fog og hustru Emilie f. Birch; gift 24/2 1932 m. læge Elin F., f. 26/10 1903 i Ivigtut, Grønland, datter af ingeniør E. F. Edwards og hustru Ingeborg f. Basse.

Student (Metropolitanskolen) 1922; med. eks. 1930; dr. med. 1934; dr. med. h.c. ved Oslo universitet 1945; efter en række hospitalsansættelser professor i neurologi ved Kbhvns universitet og overlæge ved rigshospitalets neurologiske afd. 1938; universitetets prorektor 1963–64, rektor 1966; medl. af konsistorium 1962 og af dettes forretningsudvalg 1964; minister for særlige anliggender i det andet ministerium Buhl i 1945.

Medl. af bestyrelsen for Foreningen af yngre Læger 1930–34, af hovedbestyrelsen for Den alm. danske Lægeforening 1935–38, talrige faglige tillidshverv; redaktør af Ugeskrift for Læger 1939–66; medl. af Danmarks Frihedsråd u. den tyske besættelse, af Frihedsbevægelsens samråd 1945–46, af folketinget (i tilslutning til Danmarks kommunistiske parti) 1945–50 og af bestyrelsen for Frihedsfonden og Frihedsmuseets præsidium 1946 samt af bestyrelsen for 4. maj kollegiet, Kbhvn. 1956; formand for landsorganisationen Frit Danmark 1945; næstformand fra 1948; formand for Fredens Tilhængere i Danmark 1950–58; medl. af Verdensfredsrådet 1950–63.

Landsretssagfører Per Federspiel. 31. maj 1945 udpeget til Frihedsfondens første formand. Nedlagde formandsposten, da han overtog posten som minister for særlige anliggender. Nov. 1945 fortsat medlem af Fondens bestyrelse.

FEDERSPIEL, PER T. fh. minister, landsretssagfører, K.p.p.; f. 9/4 1905 i Berlin; søn af dr. jur. Holger Federspiel og hustru Asta f. Nutzhorn; gift 23/6 1934 m. Elin F., f. 8/12 1907 i Kbhvn., datter af fh. rektor Otto Zahle.

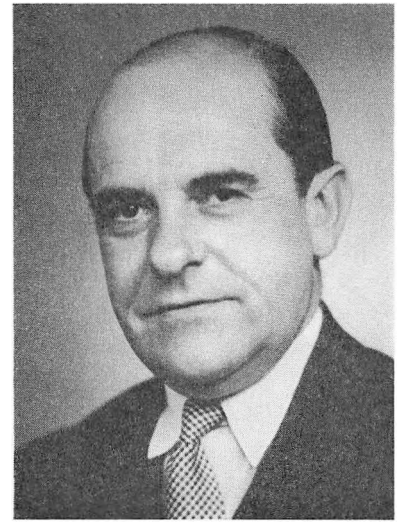
Harrow School, England 1919–24; cand. jur. 1931; Dagens Nyheders korrespondent i London 1931–32; medarbejder ved Den danske delegation u. processen i Haag om Østgrønland 1932–33; sagførerfuldm. i Kbhvn. 1933; landsretssagf. 1937, møderet for højesteret; medhjælper hos statsadvokaterne i ekstraordinære sager 1945; minister for særlige anliggender i ministeriet Knud Kristensen 1945–47; delegeret ved de Forenede Nationers forsamling 1946–49 og ved Europarådets rådg. forsamling fra 1950, præsident 1960–63, formand for dennes økonomiske udvalg 1953–60.

Medl. af folketinget (Venstre, Sorø amt) 1947–50, af landstinget 1951–53, igen medl. af folketinget 1957 (fra 1960 Århus amt) og af det udenrigspolitiske nævn 1957;

Danmarks repræsentant i De Forenede Nationers Palæstina-kommission 1947–48; medl. af det Svensk-nederlandske forligsnævn 1951.

Bestyrelsesmedlem og formand i en række aktieselskaber inden for erhvervslivet. Medl. af bestyrelsen for Papirhandler Adolf Levison og Hustrus Legat, Ole Haslunds Kunstnerfond og Louis Petersens Legat, for Det udenrigspolitiske Selskab (formand 1960), for Dansk udenrigspolitisk institut og af forretningsudvalget for Dansk-Engelsk Selskab; formand for Frihedsfonden i 1945, og for Dansk-Østrigsk Selskab 1950–55; næstformand i forvaltningskommissionen af 1946 til 1947; medl. af the International Commission of Jurists; medl. af styrelsen for Atlantic Institute, Paris; form. for kuratoriet for den tyske Robert Schuman pris; juridisk rådgiver for den britiske ambassade.

Udenl. ordner: A.M.F.; Stb.B.E.3.

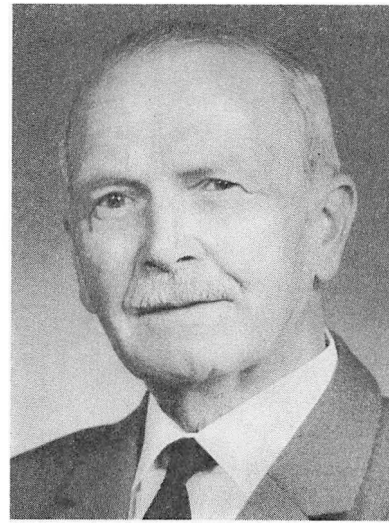
Grosserer P. M. Daell valgt til næstformand for Frihedsfondens bestyrelse ved stiftelsesmødet 31. maj 1945, overtog formandsposten november 1945 og fortsatte ledelsen indtil 31. maj 1970.

DAELL, P. M. grosserer, kaptajn, K[1]. D.M.p.p.; f. 14/7 1886 i Humlum; søn af tømrermester Anthon Daell og hustru Sophie f. Møller; gift 15/7 1915 m. Eva D. (dekoreret med Fi.S.F. og Fi.K.M. 39–40), f. 19/12 1892, datter af overlæge Otto Repholtz og hustru Dorthea f. Birkerod.

Handelsuddannelse 1901–07, i manufaktur en detail hos Brødr. Steenstrup, Holstebro og i manufaktur en gros hos konsul Herman Wessel, Aalborg; sekondløjtn. 1909; medstifter af Daells Varehus i Kbhvn. 1910; adm. direktør 1947–61 og formand i bestyrelsen for A/S Daells Varehus fra 1947. Stifter af Daell Fonden og af P. M. Daells Fond, formand i bestyrelsen for disse.

Kaptajn i den finske armé; korpsfører for Kongens Livjægerkorps 1912–18; formand for Frihedsfonden, for Frihedsfondens forretningsudvalg og kollegieråd; medl. af bestyrelsen for Dansk-Finsk Forening; medl. af repræsentantskabet for Kbhvns Brandforsikring; formand for bestyrelsen for A/S af 15. Dec. 1959.

Ejer af godset Fænø 1935–43; af Kokkedal hovedgård 1939–63 og af Kaas hovedgård 1949–55. Udenl. ordner: Fi.Fr.1.; Fi.K.M. 39–40; Fi.S.F.; I.F.2.

Tiden forud

Mord, henrettelser, fængslinger og deportationer hørte efter den tyske besættelse i 1940 i stigende omfang til dagens orden. De fleste overgreb blev begået ved nattetid, dækket af mørket. Her fulgte man linien fra d. 9. april, da tyske skibe stod ind i Københavns havn med slukkede lanterner. Det var ikke en tilfældig valgt list, det var en bærende idé for denne form for krigsførelse.

Hver gang de berygtede »prærievogne« med træbænkene under det grågrønne sejldug kørte ud på togt, betød det, at der få timer efter sad lamslåede hustruer og børn, som brutalt og uden ringeste oplysninger var blevet berøvet deres mænd og fædre.

Hver gang de små grå biler med deres mandskab af bevæbnede voldsforbrydere havde aflagt besøg i en gård eller et hus på landet, i en mørkelagt gade i byen eller på en stille villavej, var et hjem lagt øde. Betalte stikkere havde udpeget ofrene, og kyniske bødler skød løs i blinde. Intet humant synspunkt lå inden for disse individers åndelige rækkevidde. Aldrig så man dem vise barmhjertighed eller blot glimt af menneskelig forståelse. Væbnet til tænderne følte de sig som overmennesker over for de våbenløse.

Til en to-værelses lejlighed i Vanløse kom en aften kørende en bil med tre mænd. De gik ind uden at bekymre sig om protesterne fra de ængstelige børn. Forældrene var ikke hjemme. Så satte de ubudne gæster sig til at vente. Seks børn gik omkring dem og spurgte hviskende angst, hvad de fremmede ville, men »gæsterne« fejede børnene til side. Hvad kom det dem ved! Det kedede dem at høre ungernes evindelige småklynken – det kedede dem at skulle vente.

Da far'en og mor'en langt om længe viste sig, sprang de utålmodigt til. Ham skød de med det samme. I sin rædsel søgte hustruen at værne ham. Så skød de også hende. Han døde på stedet, hun overlevede attentatet. (Efter måneders hospitalsophold vendte hun tilbage som invalid for livstid). De tre kørte væk i mørket med grove beklagelser over den tid, der var spildt. Dagen efter kom der en meddelelse om, at det vist var en fejltagelse, en forkert adresse, men de betalte mordere bekymrede sig ikke om børnene. Man var allerede igang med nye voldshandlinger. – At den dræbte havde haft sin plads i en illegal gruppe opdagede de aldrig.

To mænd gik ud ad Istedgade. Den ene var dagen forinden blevet far. Hans kone lå på en klinik. Nu skulle han sammen med vennen hen og besøge hende for stolt at vise sin førstefødte frem. Da de drejede om hjørnet ved Enghaveplads, smældede en maskingeværsalve. Et morderhold var ude. Der havde dagen før været uroligheder i kvarteret. En tysk underofficer var blevet dræbt på dette sted. Ingen vidste, hvem der havde skudt ham. Måske var det en af hans egne, men ingen spurgte. Man skulle blot statuere et eksempel, og så skød man de to på vejen til fødeklinikken. Nogle timer senere fik vennens kone besøg af et par herrer, der ville vide, om hendes mand havde været inde i illegalt arbejde. Hun svarede selvfølgelig: *Nej*. Det irriterede dem. De meddelte hende kort, at han ihvertfald var blevet skudt og død på stedet. Som en tilføjelse oplyste de, at den, han fulgtes med, også døde. Det kunne hun fortælle hans kone. De havde ikke tid til at løbe omkring og underrette efterladte.

To hjem stod uden forsørgere. En hustru lå på klinik med sit faderløse barn. Hun var ung, og det hjem, de var ved at skabe, var nu brudt sammen tillige med drømmen om en fremtid. Morderpatruljen fortsatte sit planløse hærværk, og samfundets normale hjælpekilder stod tilsyneladende magtesløse. Fra tysk side var det gentagne gange understreget, at forsorgen ikke måtte træde

til, når retfærdigheden havde talt gennem maskinpistolen. Hvis Gestapo kom under vejr med hjælpeforanstaltninger, betød det nye arrestationer.

Terrorhandlingernes mål var at skabe lammende angst, men på intet tidspunkt nåede Gestapo at standse hjælpearbejdet.

Ad ukendte veje blev millioner af kroner systematisk fordelt til tusinder af hjem, uden at man kunne finde kilderne.

Der var ikke tale om tilfældig velgørenhed, men om et storstilet samarbejde mellem det offentlige og de private hjælpeforanstaltninger. Umærkeligt gled dette initiativ ind i dagliglivet, ofte i form af bistand til det sammenhold, der blev vist af naboer og genboer, som uden tanke på risikoen trådte til i samme sekund, man hørte om ugerningerne. Truslerne om nye razziaer virkede ikke. – Trusler var et våben, der viste sig at være langt mindre effektivt, end de tyske myndigheder nogen sinde lærte at forstå. De stolede blindt på, at denne taktik, der i deres hjemland havde skaffet voldsstyret et sikkert herredømme, blankt lod sig overføre på danske forhold, men de mødte et nedarvet, humant tankesæt, der havde dybe rødder i folkets sind.

Selvfølgelig kunne man ikke, som tiden gik, lade naboer og genboer bære den største del af byrden både arbejdsmæssigt og økonomisk. Der måtte bag om den officielle forhandlingspolitik skabes organisationer, som kunne varetage forsorgsarbejdet i bredere forstand.

Til uvisnelig hæder for den danske embedsstand skal det her fastslås, at det var toppen inden for *Socialministeriet*, der straks var parat til at træde i forbindelse med de illegale kredse. I de sidste år af besættelsen var Socialministeriet simpelt hen det skjulte samlingssted for alle videregående hjælpeforanstaltninger. Man satte sig på det standpunkt, at når tyskerne forhindrede administrationen i at arbejde åbent, så måtte den fortsætte i det skjulte. Departementschef *H. H. Koch* påtog sig ansvaret for, at han selv og størstedelen af hans medarbejdere i ministeriet med kontor-

chef *Mogens Kirstein* og sekretærerne *Finn Nielsen, Karsten Kampmann* og *Svend Hansen* i spidsen formidlede den illegale forsorg.

❄

Oprindelig havde hjælpeaktionerne virket med private midler, der blev stillet til rådighed af enkeltpersoner, faglige organisationer og erhvervsvirksomheder, men trangen voksede, efterhånden som terrorbølgen steg. Nu var det millionbeløb, der skulle til.

Man supplerede de private midler med offentlige tilskud, der blev hentet ud af statskassen uden at det umiddelbart kunne ses af regnskabet.

I 1940 havde Rigsdagen vedtaget en udvidelse af socialloven med § 281, der gav mulighed for at yde ekstra hjælp til familier, hvis forsørger var indkaldt til militærtjeneste. Denne paragrafs idé blev videreført, selv om man gik langt væk fra ordlyden. Soldaterhjælpen blev en støtte til de irregulære soldater, der havde taget kampen op, da den regulære hær blev tvunget bort.

Ad mærkelige veje fandt den illegale forsorg frem til de familier, der blev ramt, men ikke kendte den offentlige forsorgs muligheder. Den almindelige kontorekspedition kunne ikke påtage sig opgaven. Det blev frivillige, der måtte virke »under jorden«.

De enkelte forsorgsgrupper kendte ikke hinanden, men de havde kontakt med ministeriet, som fordelte opgaverne. Modtagerne vidste intet om, hvor bistanden kom fra. De mærkede kun, at hjælpen var nær, når nøden var størst.

Enhver kan sige sig selv, at den skjulte hjælp ikke kunne dække overalt, hvor der var trang til hjælp. Dertil var arbejdsvilkårene for vanskelige, men man nåede langt ud.

Til det sidste var de tyske politifolk og deres håndlangere på færde for at finde hjælpetjenestens centrale ledelse. Gestapo ventede en dag at kunne træde ind i et stort kontor, hvor der sad et

talrigt personale med et omfattende materiale over illegal forsorg. Man vidste ikke, at et sådant kontor slet ikke eksisterede. Det var mennesker og ikke teknik, man stod overfor. Fjorten dage før kapitulationen lykkedes det ved hjælp af stikkere at finde en gruppe, der beskæftigede sig med at tilrettelægge en enkehjælp. Der blev arresteret 15 personer, og nu mente man at have fat i den rigtige ende og kunne hale resten frem, men der var ikke flere at hente. De femten kendte intet til anden virksomhed end deres egen, og den våbenløse kamp fortsatte.

Den skjulte forsorg dannede et afsnit for sig i beretningen om danskernes kamp mod den tyske besættelsesmagt. En kamp der hindrede det indre sammenbrud, der var terrorhandlingernes mål.

Den lammende håbløshed kunne ikke få tag i befolkningen, fordi den hjælpende hånd fra ukendte landsmænd styrkede bevidstheden om, at der mod rædselsherredømmet stod andre kræfter, som en dag måtte sejre.

De opgaver, den illegale forsorg blev stillet overfor, var mangeartede. Stærkt efterlyste personer, som man fandt det klogest at smugle til Sverige, skulle have deres underhold, indtil der dukkede en passende transportmulighed op. De var som regel flygtet fra hus og hjem uden at have haft fjerneste chance for at skaffe rejsepenge.

En mor sad alene med to sønner og en mindreårig datter. Far'en – en sømand, der gik i allieret tjeneste 1940, var forlist. Drengene på 17 og 19 år klarede til dels deres moders og den lille søsters underhold. Men den syttenårige kunne til sidst ikke modstå fristelsen. Han ville af sted til England for at melde sig som frivillig. Sammen med en jævnaldrende kammerat forsøgte han en nat at ro over Sundet i en skydepram. Dette ungdommelige forehavende var så letsindigt tilrettelagt, at det måtte mis-

lykkes; de blev fanget af en patruljebåd og efter et kort forhør på Politigården sendt til en tysk koncentrationslejr. Nu var kun den ældste søn tilbage i hjemmet. Han havde fast arbejde og passede det støt. En dag fulgte en kammerat med ham hjem og overnattede. Næste dag sad Gestapo med en stikker hjemme hos mor'en. Kammeraten var blevet arresteret, nu hentede de også hendes søn. ¾ år tilbragte han i Vestre Fængsel under stadige forhør. Et formålsløst pres, for han havde intet at fortælle.

Den illegale forsorg fandt frem til mor'en, der var ved at opgive alt. Nu fik hun støtte til den daglige livsførelse.

En anden dag blev det oplyst, at 6 politiske fanger var flygtet fra Vridsløse. De var nået ind til København og levede »under jorden« uden at have andet tøj, end fængslets specielle påklædning. Gennem en mellemmand blev der skabt kontakt med Socialministeriet, som igen overlod problemet til en forsorgsgruppe. De 6 blev behørigt klædt på og forsvandt i byen.

Da HIPO-korpset efter overfaldet på Politigården indledte jagten på dem, man kaldte »de asociale«, opstod der en masse vanskeligheder. Hele aktionen var et kæmpemæssigt bluff-nummer. Det skulle gøre indtryk på den gode borger, at man pillede uheldige individer fra. Uden undersøgelse og dom blev disse mennesker sendt til koncentrationslejre i Tyskland. Aktionen blev til dels brugt af Gestapos danske håndlangere til at fjerne deres personlige uvenner, men ellers gik man frem efter nogle lister, man fandt på Politigården. Den illegale forsorg fulgte ikke tyskernes selvbestaltede rettergang, den fandt også frem til disse familier og ydede hjælp.

Dette er kun nogle spredte træk fra den illegale forsorgs virksomhed før kapitulationen.

Den var et led i modstandskampen, og her er den nævnt, fordi dens grundlæggende tankegang og visse praktiske erfaringer blev ført videre i *Frihedsfonden.*

Mange lagde planer

Det har ofte været diskuteret, hvorfra ideen til Frihedsfonden stammede, men efter alt at dømme har tanken været fremme adskillige steder. Mere præcist må man karakterisere FRIHEDSFONDEN som en naturlig udvikling af det illegale humanitære arbejde, der skabtes under besættelsen og som i årene 43, 44, 45 stadig blev mere omfattende og bedre organiseret.

Efterhånden som den tyske blitzkrig kørte fast, svandt nazisternes sejrsbevidsthed, og i stedet indtrådte der en tydelig usikkerhed, der gav sig udtryk i stigende aggression fra Gestapo og Værnemagtens side. En naturlov siger, at tryk avler modtryk. Med modstandsbevægelsens voksende styrke voksede også de illegale hjælpeorganisationer. Da de som nævnt var delt op i en række hinanden uafhængige grupper, var det rimeligt, at man inden for hver enkelt gruppe beskæftigede sig med spørgsmålet:

Hvad skal der ske bagefter?

I Socialministeriet, hvor der efter departementschefsstyrets indførelse den 29. august 1943 etableredes et samlingspunkt for den humanitære aktivitet, beskæftigede man sig også med tanker om fremtiden.

Departementschef H. H. Koch var omkring årsskiftet 44–45 inde på tanken om, at man efter krigen burde indføre et uafhængigt organ i socialforsorgen – en hjælpetjeneste, der ikke var stramt bundet af lovparagraffer, men inden for en begrænset rådighedssum kunne disponere ud fra rent subjektiv bedømmelse af de sager, der blev henvist fra den almindelige socialforsorg. Det var teorier, der var opstået netop gennem erfaringer fra det illegale hjælpearbejde i besættelsestiden.

Når det nævnes her, er det fordi, det var sådanne tanker, der karakteriserede den indstilling, der var fremherskende, medens man ventede på krigens afslutning.

Næsten alle forudsatte, at de fem krigsår måtte fremkalde en mentalitetsforskydning præget af større frihed, men også en større kollektiv ansvarsfølelse.

Da dagen endelig kom, og de første spontane reaktioner var overstået, viste det sig, at samfundet langt hurtigere end forudset faldt tilbage i de gamle former. Dog nåede man på to områder at indføre direkte fornyelse. Først og fremmest fik den midlertidige regering, der blev indsat allerede 5. maj, inden sin tilbagetræden gennemført loven af 1. oktober 1945 – en lov, der handlede om statens ydelser til besættelsestidens ofre.

Efter ulykkesforsikringsprincippet i udvidet form fastsatte loven pensionsbestemmelser for enker og børn. Det var en lov med skelsættende synspunkter, men lovgivning af denne art må altid få karakter af en kontant afregning; dog viste lovgivningsmagten på ét punkt en ukendt følelsesbetonet elasticitet, idet loven bestemte, at der til alle hårdt invaliderede og enker efter dem, der havde mistet livet i modstandskampen, skulle ydes en livsvarig *årlig hædersgave*, som *var skattefri*. Endvidere fik børn af ovennævnte også en årlig hædersgave indtil deres attende år med samme skattevirkning. Det var ikke store summer. Oprindelig blev hædersgaven ansat til 800 kroner om året for enkerne, men den er senere gentagne gange blevet forhøjet. Speciel interesse knytter sig til, at disse hædersgaver stadig er lovhjemlede skattefri og livsvarige. Denne indtægtsform kendes ellers kun i forbindelse med apanager til kongehuset.

Den anden, helt ekstraordinære foranstaltning, der for så vidt faldt uden for selve lovgivningen, var oprettelsen af FRIHEDSFONDEN.

Frihedsrådets sidste handling

FRIHEDSFONDEN blev ikke startet med store statsmidler. Den fik status som en selvejende institution, men retfærdigvis bør det siges, at man fra første færd mødte en åben samarbejdsvilje hos alle grene af den offentlige administration, og rent formelt blev Fonden stiftet ved et møde d. 31. maj 1945 kl. 14.00 i det nyoprettede: *Ministeriet for særlige anliggender*, hvis chef var prof. *Mogens Fog*, der som nærmeste medarbejder havde departementschef Mogens Kirstein.

Denne sidste havde i besættelsesårene været kontorchef i Socialministeriet og her sammen med departementschef *H. H. Koch* administreret det illegale hjælpearbejde. I forbindelse hermed havde Kirstein også deltaget i grev *Folke Bernadottes* enestående hjælpeaktion for danske fanger i tyske koncentrationslejre. Fra denne stærkt krævende virksomhed gik Kirstein lige over i det forcerede arbejde med udformning af den nye lovgivning for besættelsestidens ofre. Han sled sig op.

Mogens Kirsteins død d. 16. juni 1945 blev modtaget med den største sorg hos alle, der havde tilknytning til besættelsestidens humanitære virksomheder.

Den 31. maj 1945 var en række fremtrædende personligheder inden for den tidligere modstandsbevægelse indbudt til møde hos minister Mogens Fog.

Den kreds, der her samledes, var typisk for situationen. Flere af deltagerne kendte ikke hinanden, selvom de allesammen under en eller anden form i de forløbne år havde været dybt engageret

i frihedskampen. Man kan sige, at de tilhørte fem-seks afgrænsede cirkler, der havde tangeret hinanden, ofte uden at vide det.

Som et mere samlende element stod så medlemmerne fra Danmarks frihedsråd.

De tilstedeværende mødte med højst forskellige forudsætninger. Der var universitetsfolk, embedsmænd og forretningsfolk; hver især havde de virket i deres kreds, størstedelen i Danmark, men der var også repræsentanter fra de organisationer, som var vokset op i Sverige og England. Rygtevis havde man hørt om hinanden, men aldrig siddet i samme stue. Det forhindrede ikke, at mødet fra første begyndelse havde en så positiv karakter, at man i løbet af nogle timers forhandling var i stand til at vedtage Frihedsfondens oprettelse, og skitsemæssigt lægge rammerne om dens virksomhed, ja endog udpege de personer, der skulle overtage ledelsen og give dem frie hænder til at forme det kommende arbejde. Mødets deltagere var af meget forskellig politisk opfattelse, men ingen fandt anledning til at forfægte politiske standpunkter, selvom man forud havde haft sine egne tanker om, hvordan et arbejde af den art burde formes.

Da mødet sluttede, var Frihedsfonden en kendsgerning, og beslutningen var enstemmigt vedtaget.

Der er bevaret et håndskrevet referat af mødet i Socialministeriet. Da dette aktstykke er grundlaget for Fondens tilblivelse, er der grund til at referere det i sin helhed.

År 1945 den 31. maj kl. 4 eftm. afholdtes i Socialministeriets mødesal et møde, hvortil ministeren for særlige anliggender, professor Mogens Fog på Frihedsrådets vegne havde indbudt en kreds af repræsentanter fra modstandsbevægelsen med det formål at stifte en fond under navnet »Frihedsfonden«.

Til stede var foruden minister Fog, der ledede mødet, departe-

mentschef Kirstein, professor Noe-Nyegaard, landsretssagfører Per Federspiel, sekretær, cand. jur. Jørgen Zahle, skoleinspektør frøken Inger M. Nordentoft, civilingeniør Erling Foss, grosserer P. M. Daell, cand. polit. Aage Strøm Tejsen, grosserer E. Schousboe Poulsen, professorinde Vibeke Ege, professor Brandt Rehberg, professor Chievitz og professor Bodelsen.

Professor Mogens Fog gjorde i korthed rede for Frihedsrådets tanke med oprettelsen af Fonden. Der forelagdes et udkast til fundats for Fonden, og efter at samtlige tilstedeværende havde udtalt sig om deres syn på Fondens formål og om fundatsens indhold, vedtoges det at anmode landsretssagfører Federspiel om at udarbejde et endeligt udkast med de ændringer drøftelsen havde givet anledning til.

Til medlemmer af Fondens bestyrelse udpegede professor Fog og de øvrige tilstedeværende medlemmer af Frihedsrådet i henhold til en dem tildelt bemyndigelse følgende:

Overlæge *Ole Bang*, Randers
Professor *Ole Chievitz*
Grosserer *P. M. Daell*
Professorinde *Vibeke Ege*
Landsretssagfører *Per Federspiel*
Civilingeniør *Erling Foss*
Skoleinspektør, frøken *Inger M. Nordentoft*
Professor *Arne Noe-Nygaard*
Overlæge *Asger Nærå*, Hjørring
Direktør, dr. phil. *Poul Nørlund*
Grosserer *E. Schousboe Poulsen*
Professor *Poul Brandt Rehberg*
Redaktør *Hakon Stephensen*
Biskop *Hans Øllgaard*, Odense
Folketingsmand *Olav Øllgaard*

Angående de ikke tilstedeværende bestyrelsesmedlemmer skulle valget ske under forbehold af deres godkendelse.

Til suppleant for grosserer P. M. Daell valgtes sekretær Jørgen Zahle, for grosserer Poulsen cand. polit. Strøm Tejsen og for professor Chievitz professor C. A. Bodelsen.

Til formand og forretningsfører valgtes landsretssagfører Per Federspiel.

Til Fondens forretningsudvalg valgtes foruden formanden, grosserer P. M. Daell, professorinde Vibeke Ege, overlæge Ole Bang og biskop H. Øllgaard.

Det vedtoges ved første lejlighed at supplere bestyrelsen med nogle yderligere medlemmer fra det øvrige land for at opnå en mere ligelig repræsentation for landsdelene.

Bestyrelsen drøftede herefter muligheden for at fremskaffe midler til Fonden ud over den kapital, som Frihedsrådet havde stillet til rådighed. Det vedtoges at anmode forretningsudvalget om at undersøge disse muligheder nærmere.

Mødet hævet.

BESTYRELSESMEDLEMMER

Ved det stiftende møde i Ministeriet udpegede man altså 15 medlemmer til Frihedsfondens bestyrelse, men samtidig besluttede man, at antallet kunne forøges op til 21, når det skete ved enstemmig beslutning. For at sikre kontinuiteten blev det samtidig vedtaget, at der for hvert bestyrelsesmedlem skulle udpeges en suppleant, som dels kunne møde med fuld stemmeret, hvis det pågældende medlem havde fået forfald, og dels automatisk kunne overtage bestyrelsesposten, hvis den først valgte udtrådte. Jævnsides med det øvrige indledende arbejde tog man straks fat på at finde emner til at besætte de seks resterende bestyrelsespladser, og her blev der i første række lagt vægt på at afrunde bestyrelsens sammensætning, så den kom til at dække hele landet. Selv-

følgelig havde man ved stiftelsesmødet kun i begrænset omfang kunnet tage geografiske hensyn. Dette forudsatte dels en ret vidtgående gennemgang af modstandsbevægelsen i de forskellige egne af Danmark og dels måtte man, før der kunne træffes beslutning, rette henvendelse til de personer, der blev foreslået. Det sidste var ikke noget større problem. Kun i et enkelt tilfælde blev svaret negativt under henvisning til, at den adspurgte ikke turde påtage sig yderligere arbejdsbyrder. I et forhold som dette, hvor der handles hurtigt, måtte beslutningerne træffes efter bedste overbevisning, men selvfølgelig på grundlag af et subjektivt skøn. Der var mange muligheder, men det bør siges til Frihedsbevægelsens ære, at der aldrig har været rejst reelle indvendinger over for valg af bestyrelsesmedlemmer til Frihedsfonden. Gennem femogtyve års virke har man været lykkelig fritaget for personlige spørgsmål.

Inden der var gået en måned efter starten, kunne man offentliggøre hosstående liste over bestyrelsesmedlemmer og suppleanter. Listen blev trykt i den gengivne form og udsendt som bilag til alle henvendelser om støtte til Fonden.

Frihedsfondens første bestyrelse havde følgende medlemmer:

* Overlæge, dr. med. *Ole Bang*, Randers.
Professor, dr. phil. *P. Brandt Rehberg.*
Professor, overlæge, dr. med. *Ole Chievitz*, Kbhvn. † 1946
* Grosserer *P. M. Daell.*
* Fru *Vibeke Ege.* † 1967
* Landsretssagfører *Per Federspiel.*
Professor, dr. med. *Mogens Fog.*
Civilingeniør *Erling Foss.*
Professor, dr. phil. *Arne Noe-Nygaard.*
Skoleinspektør *Inger Merete Nordentoft.* † 1960
Overkirurg, dr. med *Asger Næraa*, Hjørring. † 1953
Direktør for Nationalmuseet, dr. phil. *Poul Nørlund.* † 1951

Overlæge, dr. med. *H. Chr. Olsen*, Rønne.
Vejmand *Chr. Petersen*, Gråsten.
Biskop, dr. theol. *Niels Munk Plum.* † 1957
* Grosserer *E. Schousboe Poulsen.*
* Kontorchef *Frederik Rothe.* † 1962
* Arkitekt, redaktør *Hakon Stephensen.*
Hospitalsforvalter *Ernst Winterberg*, Arhus.
* Biskop *Hans Øllgaard*, Odense.
Folketingsmand, gårdejer *Olav Øllgaard.* † 1959

Som suppleanter:

Professor *O. Strange Petersen*, Århus.
Professor, dr. phil. *Richard Ege.*
Professor, dr. phil. *C. A. Bodelsen.*
Professor, dr. med. *Erik Husfeldt.*
Landsretssagfører *Svend Truelsen.*
* Landsretssagfører *Jørgen Zahle.*
Overlæge *Steffen Lund.*
Fru *Ruth Bredsdorff.*
Direktør *Erik Pedersen.*
Hovedkasserer *Charles Runge-Erichsen.*
* Konsul *Sigurd Müller*, Alborg.
Arkitekt *Helge Finsen.*
Overofficiant *A. Sørensen*, Rønne.
Læge *Ejnar Dahl*, Tønder.
Provst *Simon Fosdal*, Nykøbing F.
Direktør, cand. polit. *Aa. V. Strøm Tejsen.*
Landsretssagfører *Svend Krogsgaard*, Odense.
Socialrådgiver *Lise Dalhoff.*
Radioforhandler *O. Kaae*, Århus.
Sceneinstruktør *Evald Rasmussen*, Odense.
Farvermester, konsul *J. F. Jacobsen*, Åbenrå.

* har været medlem af forretningsudvalget.

Navnet FRIHEDSFONDEN var der ingen diskussion om. Og dog – i den første tid svingede betegnelsen. Mange sagde Frihedsfondet. Den endelige beslutning har sin egen lille historie.

Da man startede på bar bund uden kontorer, uden personale og uden i og for sig at kende arbejdets omfang og hvilke midler, der måtte blive stillet til rådighed, var det nødvendigt hurtigst muligt at fordele opgaverne og få dem løst på frivillig basis. Frihedsfonden skulle have det, man i gamle dage kaldte et »segl«. I dag ville man sige et bomærke, der kunne gå igen alle steder. Man henvendte sig til tegneren *Axel Nygaard*, der straks var villig. Desværre findes originaltegningen ikke. Den ville nemlig have vist, hvordan han oprindelig havde angivet navnet, der omkranser hånden med flammesværdet som »FRIHEDSFONDET«, men bagefter havde rettet tegningen, så det sidste bogstav fra »T« blev et »N«. Grunden var vist for ham den, at N'et med de to lodrette linier dannede en bedre grafisk afslutning end det spinkle bogstav T. Det danske sprog er smidigt. Man siger »Carlsbergfond*et*« og »Frihedsfond*en*« uden at ræsonnere over den ortografiske ulighed. I dag er der ingen der ville drømme om at sige Frihedsfondet.

Lån og gaver

På det første bestyrelsesmøde blev det nyudnævnte forretningsudvalg bemyndiget til at yde hjælp af Fondens midler, idet man dog samtidig henstillede, at bevillinger foreløbig kun blev givet i tilfælde, hvor der forelå *øjeblikkelig* trang. Men selv dette var dristigt, da man ikke anede, hvor meget Fonden kom til at råde over. På dette tidspunkt havde man knap en halv million kroner i banken, og det var forud besluttet, at mindst 200.000 kroner skulle restere, når virksomheden engang sluttede. Endvidere at Fonden skulle arbejde i fem år – dette med de fem år var et ret tilfældigt valgt tidsrum. Man forestillede sig noget om, at unge frihedskæmpere inden for denne periode ville kunne fuldende en uddannelse, og enker med småbørn ville blive bragt over den vanskeligste tilpasningstid og muligvis finde frem til et selverhverv. Senere kom billedet unægtelig til at tegne sig helt anderledes.

Da Fonden havde bestået et halvt år, var man klar over, at femårsgrænsen var urealistisk. En tid stilede man mod ti år som minimum, men længe før dette tidspunkt indtraf, blev Frihedsfondens levetid forlænget til tyve år, – formuen var jo blevet langt større, end man havde turdet regne med ved starten.

Da tyveårsgrænsen nærmede sig i 1965, blev det besluttet at fortsætte endnu fem år til 1970.

Senere kom så den store lægeundersøgelse, der godtgjorde, at tidligere koncentrationslejrfanger og modstandsfolk, der havde været hårdt belastet under besættelsen, ældedes tidligere end andre, og derfor måtte disse også i større udstrækning end jævnaldrende opgive deres erhverv. Denne meget betydningsfulde

rapport, der er sammenholdt med tilsvarende videnskabelige undersøgelser i andre lande, hvor man er nået til resultater, der ligger på linie med de danske lægers konklusion, har medført, at både loven af 1. oktober 1945 er blevet revideret, og at man fra statens side har været interesseret i, at også Frihedsfonden fortsætter ud over femogtyveårsdagen.

Dette officielle standpunkt er tiltrådt af Folketinget, der har givet tilsagn om årlige bevillinger til Fondens arbejde i de første 10 år under henvisning til, at man ønsker Fonden videreført efter dens hidtidige retningslinier, – med andre ord som en selvejende institution, der behandler hver enkelt sag ud fra individuelle hensyn. Det var mennesker og ikke kartoteknumre, man beskæftigede sig med.

Ingen havde i sommeren 1945 drømt om, at det initiativ, man nu tog, skulle få en så langtrækkende virkning. Den spontane måde, hvorpå Frihedsfonden blev startet, var så udpræget forbundet med øjeblikkelige stemninger, som på andre områder har skiftet karakter.

Skal man være helt oprigtig, må man indrømme, at de første tanker om Fondens fremtidige virksomhed i sommeren 1945 var af meget teoretisk art, og den kreds, der påtog sig at omsætte teorierne til virkelighed, var ikke fagfolk inden for socialforsorg. På den anden side fandtes der heller ikke i disse sager noget egentligt erfaringsgrundlag. Man måtte gøre sine egne iagttagelser med sund fornuft og god vilje som retningslinier. Det synes at være lykkedes.

Det er interessant at se, hvordan bevillingerne i den første tid fordelte sig mellem ret små beløb, der havde karakter af en øjeblikkelig håndsrækning, og ret store ydelser, der blev givet som rentefrie lån, som tjente enten til at genopbygge virksomhed, der var kommet i vanskeligheder på grund af illegalt arbejde eller etableringshjælp til modstandsfolk, der måtte starte påny.

Indledningsvis blev der ikke fastsat faste terminer på lånenes

tilbagebetaling. Man vidste så lidt om udviklingen. Senere er systemet blevet ændret i retning af faste afdragsordninger.

Man stod stærkt tvivlende over for virkningerne af denne udlånsvirksomhed, hvilket fandt udtryk alene derigennem, at udlånene ikke indgik som aktiver i Fondens regnskab, men førtes på en speciel konto. Man kan sige, at udlånene straks blev afskrevet, og pengene dukkede op igen, efter som afdragene indkom.

Udlån under disse forudsætninger var forbundet med mere end almindelig risiko, og der var adskillige, som mente, at afskrivningerne på udlånskontoen ville blive meget omfattende.

Bekymringerne viste sig at være stærkt overdrevne. Man erfarede ret hurtigt, at over 65 procent af låntagerne tilbagebetalte deres gæld til Fonden præcist. Dertil kom, at Fonden selv slettede lån i tilfælde af varig sygdom eller død, så i forhold til den samlede udlånsmængde blev uerholdelige fordringer langt mindre end ventet.

Udlånsvirksomheden blev stærkt begrænset, da der var gået nogle år, og begrundelsen for nyetablering var mindre påkrævet.

❋

Der er ingen grund til at lægge skjul på, at man umiddelbart efter kapitulationen ofte stod over for folk, der havde deltaget så intensivt i modstandsbevægelsen, at de hverken praktisk eller *psykisk* kunne finde tilbage i deres oprindelige erhverv. Den placering, de havde haft, var ikke aktuel mere. Andre var kommet i deres sted, eller de var blevet vænnet til at disponere så selvstændigt, at de ikke kunne falde til i de gamle omgivelser. Man kan i grunden godt sige, at de måtte afreagere for at kunne komme videre.

Frihedsfonden tog hver enkelt af disse sager op til individuel behandling, og i adskillige tilfælde gik Fonden med til at støtte etablering af egen virksomhed, selv om man havde øjnene åbne

for den risiko, der var forbundet hermed. Det var umuligt at forudse, om det ville lykkes eller ej, men hvis det mislykkedes, så havde den pågældende fået ro i sindet og stod bedre rustet til at gå tilbage til de tilvante arbejdsformer. Det var en form for terapi. Nogle vil måske synes, at den var kostbar, men hvis man omvendt tænker sig, at sådanne låntagere resten af deres tid ville gå rundt med en forestilling om at være blevet svigtet, så kan det endog siges, at løsningen var den billigste.

Størstedelen af nyetableringerne lykkedes, men der var også nittere imellem. Udgiften hertil burde måske have været afskrevet på kontoen *»sygehjælp«*, men man fulgte den rent regnskabsmæssige linie og tog afskrivningerne på udlånskontoen.

Det må her ikke glemmes, at man havde med et klientel at gøre, der nervemæssigt var hårdt presset fra den illegale periode og den pludselige afspænding havde skabt en psykisk konflikt for mange, uden at man derfor kunne betragte det som en sygelig tilstand. Det var blevet Frihedsfondens opgave at give dem mulighed for at finde sig selv.

Pludselig travlhed

Man stod først lidt tøvende, men den 25. juni 1945 indkaldte landsretssagfører Per Federspiel bestyrelsen til møde på sit kontor i Skindergade.

Til stede var foruden formanden, grosserer P. M. Daell, fru Vibeke Ege, grosserer Schousboe Poulsen, skoleinspektør Inger Merete Nordentoft, direktør, professor Poul Nørlund og professor Brandt Rehberg.

Nogen egentlig dagsorden havde man ikke. Der var en hel række emner, der skulle behandles samtidig, og de var stort set lige betydningsfulde. Frihedsfondens fundats skulle have en fast form. Man skulle tage stilling til dens arbejdsopgaver, der skulle udpeges en fuldtallig bestyrelse, og man skulle planlægge under hvilke former, der skulle skaffes midler til en kapital af en størrelsesorden, der gjorde det muligt at realisere en sådan fonds virksomhed. Det eneste sikre var den sum på 405.111 kr. 48 øre, der af Frihedsrådet var overdraget Fonden som resterne af kapitalen inden for besættelsestidens illegale organisationer. Enhver var klar over, at dette beløb ikke kunne dække hverken det ene eller andet, og allerede ved første møde hævdede Per Federspiel, at man måtte stile imod at tilvejebringe en kapital på 5 mill. kr., hvilket man også teoretisk anså for muligt, hvis man straks opfordrede alle til at støtte Frihedsfonden. Selve den praktiske tilrettelæggelse måtte i størst muligt omfang være baseret på frivillig arbejdskraft. Han stillede sit kontor til rådighed under forudsætning af, at der blev engageret en halvdags-dame til at passe Frihedsfondens anliggender. Det var de dimensioner, man indledningsvis beskæftigede sig med.

Den første plakat, Frihedsfonden udsendte allerede i 1945, var tegnet af *Arne Ungermann* og blev skænket som gave, udført af litograf *Henry Andreasen* (Andreasen & Lachmann).

Ud over de personer, der ved det stiftende møde var udpeget til bestyrelsen, vedtog man at rette henvendelse til overlæge *Hans Chr. Olsen*, Rønne, hospitalsforvalter *E. Winterberg*, Århus og vejmand *Chr. Petersen*, Gråsten.

Det første udkast til fundatsen blev forelagt forretningsudvalget allerede den 28. juni og man vedtog det principielt, men der kom til at gå næsten et halvt år, inden den endelige kongeligt konfirmerede fundats forelå. I de mellemliggende måneder blev der udvekslet mange skrivelser og holdt flere møder om denne sag, men reelt var ændringerne meget små og uden betydning for Fondens daglige virke. Derfor kunne man fortsætte arbejdet uafhængigt af fundatsdrøftelserne, og kapitalen voksede med over 4 mill. inden de endelige love forelå.

❋

Nu gik det stærkt, kun en uge efter det første bestyrelsesmøde blev forretningsudvalget indkaldt, og her fremsatte grosserer E. Schousboe Poulsen forslag om, at Frihedsfonden skulle gennemføre sit første store indtægtsgivende arrangement i forbindelse med en højtideligholdelse af den nærmest forestående 29. august. Han tænkte sig et kæmpelotteri og påtog sig fra Sverige at skaffe store mængder af gevinster, bestående af varer, der ikke fandtes på det danske marked. Han nævnte herunder også svenske tændstikker, der var højst eftertragtede. Udvalget tiltrådte tanken, men der blev ytret tvivl om, hvorvidt det var muligt med dette korte varsel at gennemføre et så omfattende program. Schousboe Poulsen tog straks til Gøteborg for at forhandle med »Komiteen for hjælp til danske flygtninge i Vestre Sverige«, der havde været meget aktiv under besættelsen og senere tilbudt sin hjælp, hvis der blev etableret en fond for frihedskampens ofre. Dermed havde arbejdet for at skaffe Frihedsfonden indtægtsgivende virksomhed fået en flyvende start. Det næste var en be-

slutning om at udforme lotteriet som salg af en million tændstikæsker, der alle var forsynet med en ny etikette, der bar Friheds-fondens bomærke og et nummer. Æskerne, der skulle sælges for 2 kroner, kom til at gælde som lodsedler. Man ansøgte i hast *Justitsministeriet* om en lotteribevilling, hvilket normalt tager en rum tid, men det lykkedes at få tilsagn om, at bevillingen ville blive givet, idet ministeriet samtidig pointerede, at der ville komme et krav om gevinster svarende til 400.000 kr.

Denne oplysning kom som lidt af et chok midt i travlheden. Man anede ikke, hvordan de svenske varer kunne værdiansættes, men nu måtte det blive nødvendigt samtidig at have nogle iøjnefaldende hovedgevinster, og de skulle tilvejebringes straks. I løbet af to dage havde man købt en villa i *Espergærde*, et sommerhus på *Bjørneø* ved indsejlingen til *Fåborg* og en fabriksny *sports-flyvemaskine*. Det fandt man så imponerende ud. I dag lyder det mærkeligt, at villaen i Espergærde ialt kostede 40.000 kroner, sommerhuset vistnok kr. 5.000 og flyvemaskinen omkring kr. 20.000.

Det var indtil sidste øjeblik spændende, hvorvidt det var muligt at nå alt inden d. 29. august. Man havde flot besluttet at ometikettere en million tændstikæsker, der forøvrigt slet ikke var ankommet til landet endnu, og da æskerne var lodsedler, skulle de behandles som værdipapirer. Ingen havde helt gjort sig klart, hvad det rent praktisk ville fordre af arbejde. Der måtte ryddes en hel etage i en ejendom i Nørregade, hvor en bogbindermester dirigerede 20 damer, som var kendt med opklæbningsteknik. De klarede det. Samtidig blev alle modstandsbevægelsens grupper rundt i landet alarmeret. Der blev trykt lotteriplakater i tusindvis, og man fik organiseret et salgs- og regnskabsvæsen, der skulle fungere i eksprestempo med en ukendt kundekreds. Nogle steder solgte man 10 æsker, andre steder 50.000. At det lykkedes var et bevis på, hvor stærkt et sammenhold der var.

Lotteriet blev i realiteten udsolgt d. 29. august, som det år var

en søndag. Der var endda mange steder beklagelse over, at man havde bestilt for få æsker og ikke kunne tilfredsstille den fulde efterspørgsel.

På et vist tidspunkt steg nervøsiteten til bristepunktet. Man anede ikke, hvad grosserer Schousboe Poulsen havde fået ud af sin rejse, og i en uge var han sporløst forsvundet. Senere viste det sig, at han havde også haft travlt med at slutte aftaler og ordne udklarering og transport samt dansk indklarering. Sådan noget tager jo normalt uger for ikke at sige måneder. Her var der kun afsat dage.

Den 16. august kom varerne med en under besættelsen anvendt illegal båd. Der var sikret den frit lejde ved *Tuborg havn*. Her skete losningen i lyntempo, og alt blev kørt til et andet lagerlokale i Nørregade, hvor sortering og gevinstnumre skulle ordnes.

Her kan ikke blive plads til en fuldstændig liste over, hvad denne mærkelige båd var lastet med, men man kan få et indtryk af følgende udpluk af varelisten:

100 badedragter	100 par damebenklæder
100 par badebukser	72 stk. damelinned
100 badehåndklæder	100 par ragsokker
1200 lommetørklæder	28 stk. damelinned
100 badesvampe	100 par herrestrømper
100 viskestykker	157 m kjolestof
1000 par damestrømper	100 manchetskjorter

Der var meget mere plus: 10 sække kaffe, ialt 559 kg kaffe.

Man havde specielt søgt varegrupper, der var udgået i Danmark eller var rationeret.

Da regnskabet blev gjort op, og alle omkostninger var betalt, havde tændstiklotteriet indbragt 1,7 million kroner, hvilket må siges at være et pænt resultat, men dertil kom, at dette commandoraid gav et varsel om, hvordan Frihedsfonden var i stand

til at skaffe kapital, når man handlede hurtigt og udnyttede den arbejdsvilje, der var til rådighed alle steder i Danmark.

Man bør også tilføje, at myndighederne var forstående. Der blev vist megen overbærenhed over for den ureglementerede måde, hvorpå mange formelle vanskeligheder blev ryddet til side.

I København havde man for at skabe publicity om indsamlingsdagen i løbet af natten til den 29. august anbragt den knaldrøde sportsflyvemaskine midt på Rådhuspladsen og sat salgsboder omkring den. Op ad søndag formiddag meldte politiet sig og spurgte, hvad meningen var, og om der var indhentet tilladelse til flyvemaskinens anbringelse. Svaret måtte blive nej med den måske påtagne naive tilføjelse, at man ikke vidste, at det var forbudt at stille flyvemaskiner på Rådhuspladsen, og det var først blevet bestemt i sidste øjeblik. Den pågældende politimand svarede med en påmindelse om, at maskinen måtte fjernes øjeblikkelig – senest mandag!

Selve den 29. august blev også højtideligholdt på mere seriøs vis. Frihedsfonden havde arrangeret et kæmpefriluftsmøde på Christiansborg ridebane under ledelse af Per Federspiel. Som hovedtaler havde man indbudt et af den norske modstandsbevægelses store navne, professor *Francis Bull*.

Penge skulle der skaffes

Nærværende skrift skal selvfølgelig ikke være nogen lærebog i indsamlingsteknik, og dog kan det være fristende at indsætte en lille betragtning.

Den, der vil starte en fond på grundlag af indsamlede midler og uden *en indarbejdet organisation som baggrund*, skal tænke sig om tre gange. Der kræves fire absolutte egenskaber, et overmål af blid entusiasme, en absolut foragt for arbejdsdagens længde, en upåvirkelig tålmodighed og en ikke ringe portion af ubrugt fantasi, forenet med nøgtern vurderingsevne.

Uden sådanne egenskaber kan man ligeså godt opgive på forhånd. Frihedsfonden kan ikke beklage sig. De nævnte forudsætninger var til stede i rigt mål inden for den kreds, der stiftede Fonden og samtidig blev arbejdet båret op af en bogstavelig talt udelt sympati i hele befolkningen. Som en lille sidebemærkning kan nævnes, at det første kontante bidrag, en check på 10.000 kr. udstedt af lynlåsfabrikant *Lystager*, var indgået allerede *6. maj*, tre uger før Fonden reelt var dannet. I det efterfølgende findes der mere skematiske oversigter over, hvordan man skaffede 25 millioner kroner. Det er spøgefuldt sagt, at Frihedsfonden ikke har skaffet sine midler ved at tigge, men ærligt og redeligt tjent millionerne ved spil og sortbørshandel. Der er noget om snakken, men den slags historier dækker som regel kun den halve sandhed, og i det foreliggende tilfælde kan man med god samvittighed sige, at det har været fifty-fifty, hvilket bl. a. betyder, at den offervilje, der blev lagt for dagen i årene 45–46 var imponerende. At bringe en liste over bidragyderne vil være uoverkommeligt, men det er fristende at tage nogle eksempler.

Hs. Majestæt kong Chr. X viste vejen ved af egne midler at tilstille Frihedsfonden 25.000 kr.

Som en af de første bidragydere mødte stormagasinernes fællesråd med en indbetaling på 150.000 kr.

Danske dagblade foretog en opgørelse over, hvad der var indkommet som betaling for tvangsindlagte annoncer under hele besættelsestiden, og beløbet blev indbetalt til Fonden, rundet op med gaver fra de enkelte blade. Rundt omkring i verden var der startet indsamlinger blandt danske. Fra Sydafrika kom der et så imponerende beløb som 217.000 kr.

Nævnes skal også en gave fra Færøerne. Den omfattede en værdi ikke mindre end 170.000 kroner. Der var bidragydere, som ikke så sig i stand til at præstere en stor samlet sum, men meddelte, at de hvert år ville indbetale et fast beløb. En af disse, der ønskede at være anonym, sendte i 10 år hver 1. januar 500 kr. Landets kommuner støttede Fonden med stærkt varierende tilskud. Som et lille mellemspil erindres en samtale med daværende overborgmester *H. P. Sørensen*. Efter at have fået en opfordring ringede han, og der udspandt sig følgende samtale, idet han som indledning spurgte:

»Hvor meget skal I have?«

»Det er absolut frivilligt.«

»Hvad med 10.000 kr.?«

»Er det ikke lidt småt?«

»Skal vi så sige 20? Er I så tilfredse?«

»Det er så meget sagt.«

»Hvad tænker I jer da?«

»Tja, 100.000 kr.«

»Næ, den kan jeg ikke klare. Kan vi ikke slippe med halvtreds.«

»Lad gå.«

»Så er det en aftale. Nu må jeg se at få borgerrepræsentationen med.«

Det fik han.

Det største besvær, når man starter, er alle de velvillige merkantile tilbud. Næppe var meddelelsen om Frihedsfondens oprettelse offentliggjort, før det strømmede ind med henvendelser. En ville lave frihedskæmperdukker med armbind og tilbød Fonden 10 %, hvis man måtte meddele, at overskuddet gik til dette formål. Der blev stillet forslag om keramik og lommetørklæder med Frihedsfondens mærke på for at tage et par enkelte eksempler. Mest standhaftig var en barberbladsfabrik, som ville fremstille et særligt vidunderligt blad, der skulle have navnet FAKKELBLADET, og man stillede i udsigt, at dette salg ville indbringe Fonden 150.000 kr. om året i ubegrænset tid, men man sagde nej. Det gælder også om ikke at irritere folk, og hvem er i stand til at holde rede på den slags engagementer. Men der gik megen tid med at forme elskværdige afslag. Adskillige forslagsstillere var utroligt ihærdige og krævede mundtlig forhandling, hvad man selvfølgelig også imødekom, men uden at ændre standpunkt.

Fundatsen

At gengive Frihedsfondens fundats i sin helhed vil føre for vidt. Et par uddrag af fundatsen kan være tilstrækkeligt orienterende.

Selvfølgelig lyder paragraf 1 traditionen tro:

Fondens navn er FRIHEDSFONDEN.

Fondens hjemsted er København.

Det behøvede man såvidt ikke at referere, men der knyttede sig den lille ejendommelighed til netop denne paragraf, at Ministeriet for særlige Anliggender i sit første udkast skriver: *Fondens navn er FRIHEDSKÆMPERFONDEN.*

Dette ord findes ingen andre steder, men på en måde er navnets kæmpertanke ikke helt urimelig. Havde man fulgt denne betegnelse, ville mange henvendelser i den første tid fra folk, der ikke havde haft med frihedskampen at gøre være undgået. På den anden side har man nok ment, at det var for udæskende. Der er ikke efterladt nogen kommentar angående »navneændringen«.

Sådan set betyder navnet i grunden så lidt. Når først en institution er indarbejdet, bliver det dens gerninger og ikke dens betegnelse, der former dens omdømme, men problemet er dukket op engang senere, da man stod over for at at bygge kollegierne. Mange syntes, de burde hedde *Frihedskollegier*. Det blev forkastet i forretningsudvalget, hvor man stærkt understregede, at kollegierne skulle hedde *4. maj-kollegier* for dermed direkte at

henvise til den historiske kendsgerning, der lå bag befrielsesaftenen.

»*Frihed*« er et smukt ord. Derfor er det også blevet misbrugt. Man må i dag erkende, at »frihed« er blevet fortolket på højst forskellig måde verden over siden 1945.

De næste paragraffer i fundatsen handler om bestyrelsens sammensætning, der er omtalt andetsteds, men interessant er paragraf 6, stk. 2, der siger:

»*De til Fonden hørende aktiver, som er anbragt efter reglerne for anbringelse af umyndiges midler, skal lyde på Fondens navn og være noteret på dette. Aktiverne skal derhos forsynes med forbudspåtegning af ministeriet for særlige anliggender eller det ministerium, hvorunder lovgivningen om erstatning og pension til frihedskæmpere m. fl. til enhver tid måtte være henlagt.*

Bestemmelsen om, at fundatsen skulle kongelig konfirmeres medførte i henhold til paragraf 6, stk. 2 følgende:

»*Fondens kapital, bortset fra den del af denne, som efter bestyrelsens skøn til enhver tid er nødvendig som driftskapital ved de af Fonden iværksatte offentlige indsamlinger m. v., skal anbringes efter reglerne for anbringelse af umyndiges midler.*«

Det lyder så uskyldigt, at midlerne skal anbringes efter reglerne for »*umyndiges midler*«, men det har været et dyrt krav. Da Fonden blev oprettet stod de obligationer, der kunne være tale om over pari, og man blev henvist til at købe 3½ % og 4 % til sådanne kurser, men da man senere skulle bruge pengene, var disse obligationer faldet til den halve værdi, og man måtte sælge

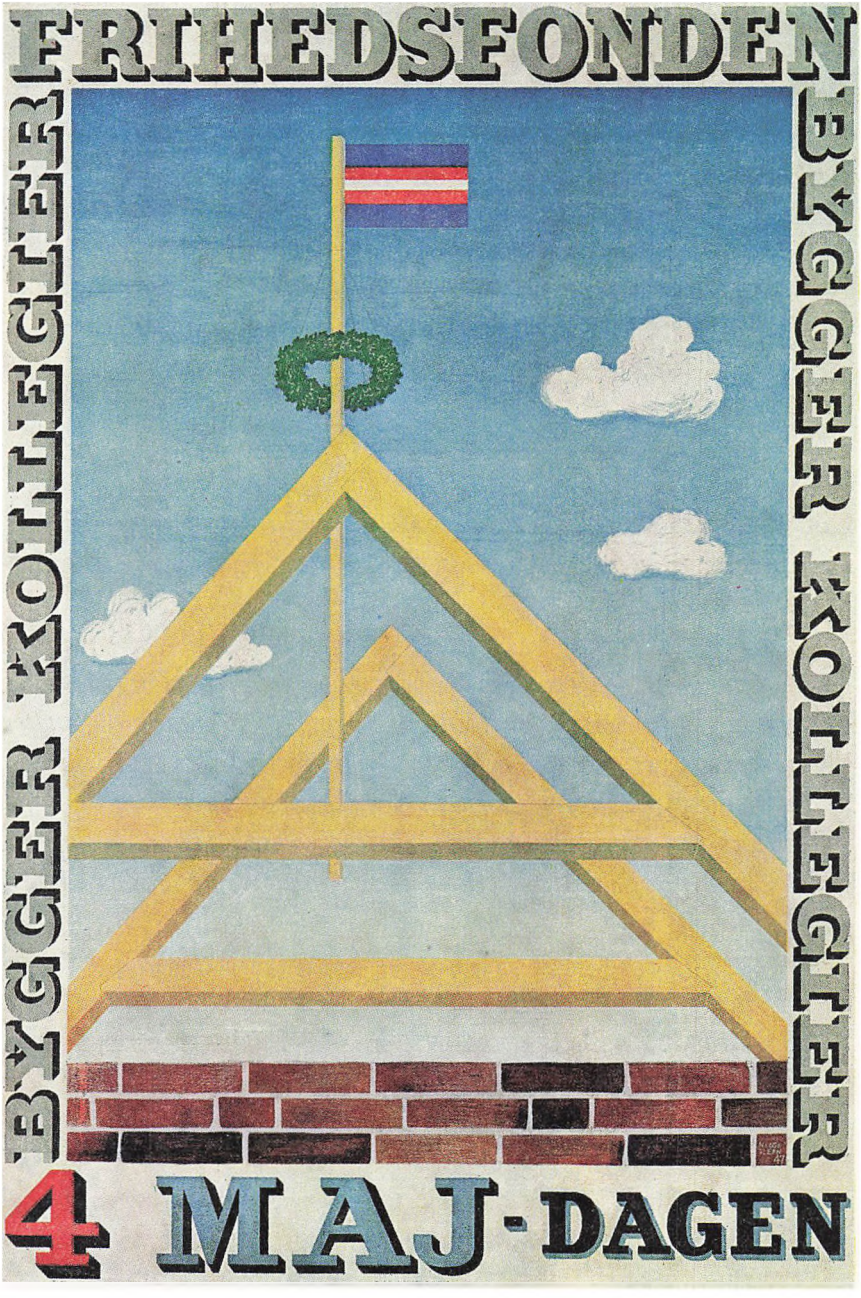
med store tab. Det har betydet omkring en million for Frihedsfonden, og ingen tør tænke på, hvor velstående Fonden ville have været, hvis den i stedet for at købe efter »umyndiges midler«, havde anbragt en passende del af sin kapital i fast ejendom. Tabet ville da være blevet til en gevinst på mindst det femdobbelte beløb, og muligheden for at realisere ville have været nøjagtig den samme. Hertil vil man svare, at en sådan disposition var ensbetydende med *spekulation*. Er anbringelsen i obligationer ikke også en form for spekulation for en kapitalfond, der ikke skal leve af renten, men over en årrække anvende kapitalen til driftsformål?

Det vil være rigtigt i denne bog at gengive den nøjagtige ordlyd af Fondens arbejdsområde, som det er præciseret i lovenes *paragraf* 7, hvorfra citeres:

»Kapitalen skal efter bestyrelsens skøn i det omfang dette af hensyn til opfyldelsen af Fondens formål, jfr. nedenfor, måtte vise sig påkrævet, kunne forbruges, men dog således, at forbruget af denne del af kapitalen strækkes over mindst 5 år.

Renterne af Fondens kapital såvel som den del af kapitalen, der af bestyrelsen måtte hensættes til forbrug, anvendes til følgende formål:

A 1. Bidrag til uddannelse af børn efter frihedskampens ofre.
2. Bidrag til uddannelse for deltagere i frihedskampen, som under denne har vist særlige evner eller egenskaber, der gør dem fortjent til en videre uddannelse, til hvis bekostning deres egne midler ikke rækker.
3. Tilskud til særlige formål ud over de ovenfor under 1. nævnte til enker, børn eller andre efterladte efter frihedskampens ofre.

FRIHEDSFONDEN
BYGGER KOLLEGIER
BYGGER KOLLEGIER
4 MAJ-DAGEN

4. *Tilskud navnlig som hjælp til særlige formål for deltagere i Frihedskampen, såsom etablering af selvstændig virksomhed, studieophold, rekreationsophold her i landet eller i de andre nordiske lande og andre lignende øjemed.*

Det skal være en forudsætning for ydelse af tilskud i de under 1–4 nævnte tilfælde, at en videregående hjælp end den, der kan ydes af det offentlige i henhold til den særlige lovgivning om erstatning til frihedskæmpere og deres efterladte eller i henhold til anden lovgivning, findes rimelig og påkrævet.

I de under 3. og 4. nævnte tilfælde skal der, hvor dette måtte findes rimeligt, kunne ydes tilskud i form af rentefri lån, hvis tilbagebetaling skal være en æressag.

B. I det omfang, hvori der ikke er brug for Fondens indtægter til det under A. omhandlede formål, anvendes Fondens indtægter til tilskud til kulturelt arbejde i befolkningen til styrkelse af demokratiet, herunder navnlig oplysningsarbejde, f. eks. udgivelse af skrifter og lignende, foredrag, studierejser og uddannelse af lærerkræfter eller som tilskud til institutioner, hvis hovedformål er at virke til styrkelse af demokratiets og Danmarks nationale frihed.«

I store træk må man tillægge landsretssagfører Per Federspiel æren for udformningen af Frihedsfondens fundats. De første retningslinier lagde han sammen med forretningsudvalget, da han sad som Fondens formand. Senere fulgte arbejdet ham til ministeriet for særlige anliggender, hvor han havde overtaget ministerposten efter at professor Mogens Fog var trådt tilbage.

Da Frihedsfonden havde besluttet sig til at bygge 4. maj-kollegier, tegnede *Helge Refn* i 1946 denne plakat, der i al sin enkelhed fortæller om det nye initiativ.

Når der her er sagt *æren*, er det med velberåd hu. Disse lovbestemmelser er nøjagtigt så præcise og samtidig så smidige, at de aldrig har givet anledning til egentlige vanskeligheder, for slet ikke at tale om fundatsændringer. – At man kan beklage bestemmelsen om, at fundatsen skal kongelig konfirmeres og de dermed følgende virkninger af kapitalens anbringelse, er en anden sag. Man betragtede »den kongelige konfirmation« som et værdifuldt officielt stempel og ingen havde selvfølgelig tænkt sig, at pengemarkedet ville få den skæve udvikling, som har præget det de sidste femogtyve år, en økonomisk uro, som man skal århundrede tilbage for at se magen til. Til gengæld forstår man, at mange ældre fondsstiftere bandt deres kapital til besiddelse af fast ejendom. Vel kunne afkastningen være svigtende, men værdien var stadig til stede, og når det endelig skal være, har man vist aldrig set så stor forringelse i ejendomsværdierne, som tilfældet har været på obligationsmarkedet.

Pa jagt efter husly

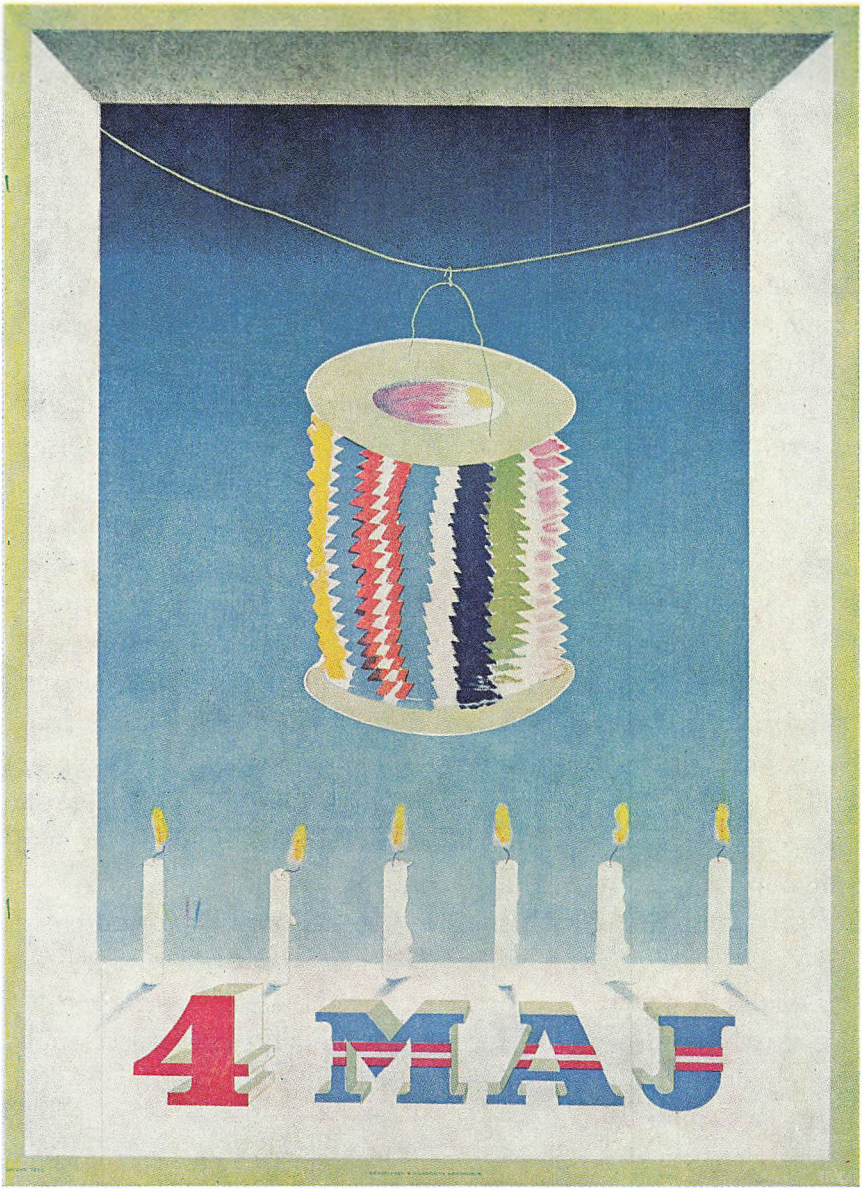
Allerede under forberedelserne til det store lotteri d. 29. august 1945 blev man klar over, at landsretssagfører Federspiels generøse tilbud om at huse Fondens administration på sit kontor, ikke kunne slå til. Fonden måtte have egne lokaler, men da alting samtidig var ved at komme igang efter besættelsestidens passive år, blev det næsten umuligt at leje kontor, og man var inde på tanken om ligefrem at købe et hus, for at Fonden kunne få et hjemsted, men en sådan løsning blev betragtet som værende for flot – der har i Fonden altid været disponeret meget forsigtigt med hensyn til faste udgifter.

Som første mulighed lånte man et kontor af Københavns Kreditforening på Gl. Torv. En af direktørerne, der havde vist en mindre heldig national holdning i besættelsestiden, var fratrådt med øjeblikkeligt varsel. Den chance blev udnyttet, og man mødte den største hjælpsomhed i en for Fonden uhyre vanskelig situation, hvor der ikke var tid til at beskæftige sig med alle de småting, der er nødvendige, når et kontor skal etableres. Selvfølgelig var et enkelt lokale en god hjælp, men da regnskabsvæsenet begyndte at svulme op, måtte der skaffes endnu mere plads, og det skulle være med dags varsel. Også det lykkedes, fordi generalkonsul *Erik Hermansen* ryddede et stort lokale i sit firma på Nytorv og overlod Frihedsfonden det med alt kontorinventar og telefoner. Man måtte i samme tempo også have en regnskabskyndig leder. Dette problem blev løst, ved at Københavns kommune for en periode af to måneder udlånte ekspeditionssekretær *Sv. Dyhr*, der allerede frivilligt havde bistået Fonden uden for sin tjenestetid. Han havde selv prøvet besættelsestidens hårdhed, var blevet

mishandlet i Vestre Fængsel, havde kørt som gidsel i de tyske transporttog op gennem Jylland, hvor man satte danske fanger i en kreaturvogn forrest, for at de kunne blive ramt først, hvis toget blev afsporet. Derefter var Dyhr blevet sendt til Neuengamme, hvorfra han kom hjem med Bernadottes første transport af fanger, der var så syge, at de ikke kunne bruges til arbejdstjeneste.

Efter en kort rekreation havde han meldt sig til Frihedsfonden. Nu fik han en yderst vanskelig opgave, som han løste med stor dygtighed. Det var en jobspost at blive anbragt i et lånt kontor og uden forarbejde af nogen art med et døgns varsel at skulle organisere et regnskabsvæsen, der nåede op på et millionbeløb, men det blev gjort.

Den 1. september tiltrådte cand. jur. *Jørgen Zahle*, der selv havde ledet en humanitær, illegal organisation, som forretningsfører for Frihedsfonden. Så blev hele det organisatoriske arbejde væltet over på ham. Han skulle ikke alene sætte skik på hovedkontorets virksomhed, men han skulle samtidig organisere lokalkredse over hele Danmark. Disse komiteer fik – ikke mindst i det første tiår – en afgørende indflydelse på Frihedsfondens vækst. Ind imellem sit arbejde i København måtte han på hastige rejser besøge alle byer i Danmark, hvor han holdt foredrag om Fondens virksomhed og fik dannet lokalkomiteer, der var bredt politisk sammensat, og hvori der sad folk, hvis ord havde vægt i det pågældende område. Der blev ialt oprettet 80 lokalafdelinger, som fik en afgørende betydning for de kommende års udvikling inden for Frihedsfonden, både med hensyn til indsamlingsarbejde og som rådgivende institutioner for forsorgsarbejde. 20 af disse lokalkomiteer er endnu virksomme ved 25 årsdagen, og gennem deres lokalkendskab har det været muligt at gennemføre Fondens landsomfattende virksomhed. Det var tidligere modstandsfolk inden for frihedsbevægelsen, der påtog sig at lede lokalkomiteerne. Den frivillige arbejdsydelse, der her er præsteret, har været af uvurderlig betydning for Fonden.

Ved 4. maj-dagene var lysene i vinduerne med til at skabe feststemningen. *Helge Refn* tegnede denne plakat, som anslog den rette stemning.

4. maj den store dag

Det første gunstige resultat af indsamlingen d. 29. august 1945 gjorde det klart, at man måtte gå videre efter tilsvarende principper. Nu stilede man ikke efter at nå 5 millioner kroner. Målet blev sat til 10 millioner, og man prøvede på at opstille en prognose, der godtgjorde, at dette beløb ville være tilstrækkeligt.

Der strømmede stadig penge ind, men det næste store fremstød blev fastsat til 4. maj 1946, og i december måned 1945 blev det besluttet at nedsætte en særlig komité, der skulle tilrettelægge 4. maj-dagen 1946. Her påtog professor *Richard Ege* sig formandshvervet, og han gik ved årsskiftet straks igang med at udforme planerne. 4. maj-dagen skulle både være en festdag og en indtægtsgivende dag. Der var ingen grænser for, hvad man arbejdede med af projekter. Det gjaldt stadig om at skaffe sjældne varer frem, der kunne virke attraktive som lotterigevinster og ved salg fra boder på selve dagen, men det var tillige besluttet, at 4. maj skulle være en festdag, hvor alle var glade. Hvor folk morede sig, samtidig med at de støttede Frihedsfondens arbejde.

Professor Ege sagde dristigt, at man i Danmark for en enkelt dag skulle slå sig løs som på: *Bastilledagen i Paris.*

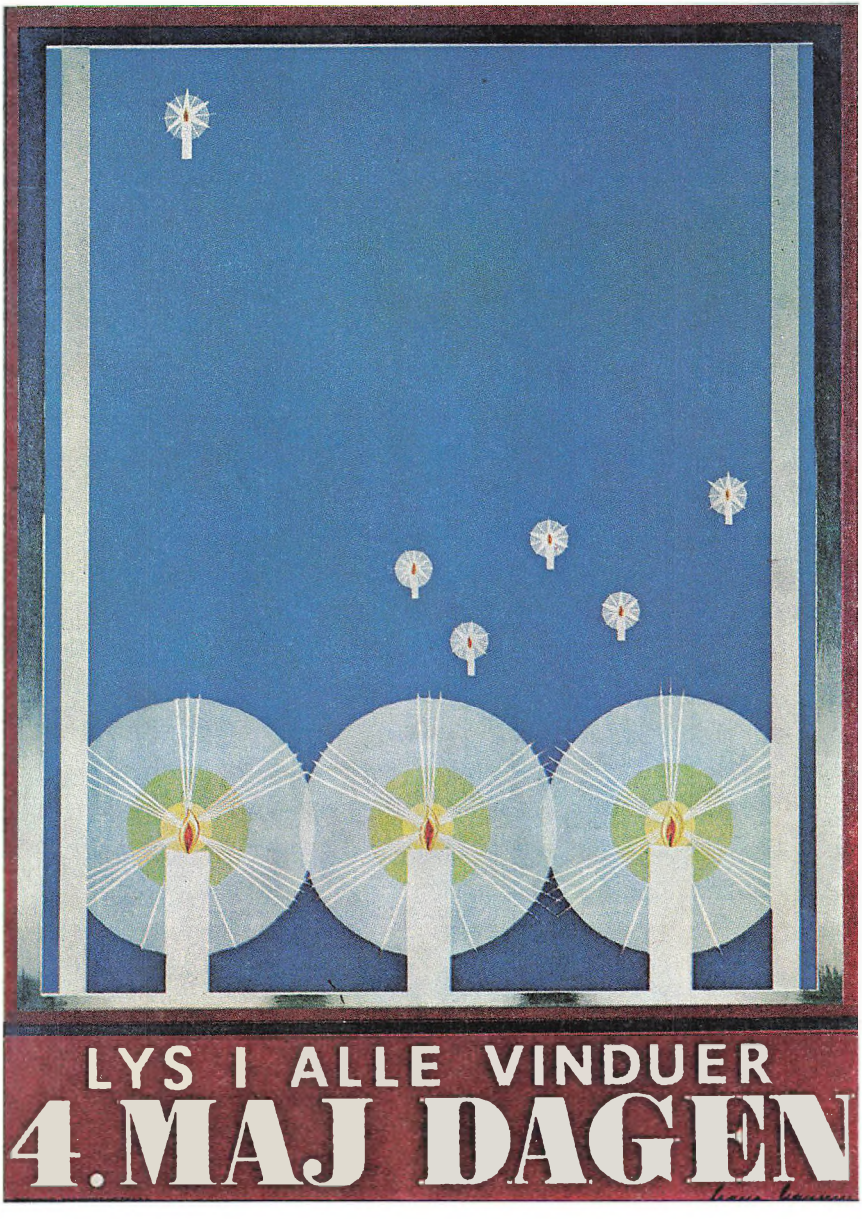
Lokalkomiteerne blev orienteret, efterhånden som forarbejdet skred frem, og d. 5. april 1946 indkaldte man til et landsmøde, der efter bystyrets indbydelse fandt sted på Århus rådhus. Her var så godt som alle 80 afdelinger repræsenteret, og efter at formanden, grosserer P. M. Daell, havde aflagt en beretning om Frihedsfondens foreløbige status og oplyst, at der nu var indkommet 4,5 millioner, proklamerede han, at man stilede efter at skaffe 10 millioner, hvilket på daværende tidspunkt var en fantastisk

sum. Den ville her i 1970 svare til ihvertfald 30–40 millioner kr.

Dette første landsmøde var interessant, fordi det både viste en fælles vilje til at styrke Frihedsfonden og også et billede af, hvor forskelligartet tankegangen var, når man drøftede formerne for en festligholdelse af 4. maj-dagen. Da professor Ege havde gjort rede for hovedkomiteens planer, blev ordet givet fri, så lokalkomiteerne kunne udtale sig. Nu fulgte der mere end tyve indlæg, men det mest opsigtsvækkende kom fra konsul *Sigurd Müller* i Ålborg. Det er ikke for meget sagt, at han fuldstændig tog vejret fra forsamlingen med sin oversigt over, hvad man allerede havde forberedt. Ålborg skulle simpelt hen på denne etårs dag for befrielsen sættes på den anden ende, og det var tilrettelagt indtil de mindste detaljer. Adgangsvejene til byen skulle spærres (incl. Limfjordsbroen) og der skulle opkræves bompenge fra alle, der ville ind. Fra tidlig morgen til langt over midnat var der lagt et afvekslende program, der i høj grad var baseret på, at folk skulle more sig. Der var en kæde af optog og musikalsk underholdning, hvor alle borgere havde stillet sig til rådighed. Der var fakkeltog og asfaltballer og hele torve med udsalgsboder, hvortil man havde skaffet sjældne varer. Byens tre vinhandlere på byens hovedstrøg havde besluttet at opstille diske på fortovet foran deres forretninger, og herfra udskænkedes vin à 2,50 kr. pr. glas hele dagen. Hver vinhandler leverede sit yndlingsmærke, og hele overskuddet tilfaldt ubeskåret 4. maj-dagen. Der var børneforlystelsesparker og sportsarrangementer. Alle skulle bære festmærket og enhver butik skulle være smykket med Frihedsfondens farver.

Det blev gennemført, og 4. maj-dagen i Ålborg blev en fest, der indbragte 546,000 kroner samtidig med, at man havde haft det dejligt.

Ved mødet den 5. april blev konsul Müllers indlæg modtaget med langvarigt bifald, men så kom de næste talere frem. Flere var chokerede.

Plakat tegnet af arkitekt *Hans Hansen* til 4. maj-dagen 1947. De tre lys i vinduet er dagens symbol, men den lysende virkning går igen i aftenhimlens stjernebillede.

Kunne man lave asfaltbal på en 4. maj-dag, blev der spurgt. Skal vi have gøgl? Skal Frihedsfonden ikke holde på sin værdighed?

Professor Ege havde i sin indledning sagt: »Bastilledag«, og det var der ingen, der rigtigt havde hæftet sig ved.

Diskussionen kom til at dreje sig om ÅLBORG-DAGEN. Og navnlig spørgsmålet om dans på gaderne var et emne, der optog sindene, indtil biskop *Hans Øllgaard* på sin stilfærdige måde stod op og sagde, at han ikke kunne se noget forargeligt i, at man dansede på denne dag. Det kunne endda være svært at forhindre det. Derfor var det klogt at tilrettelægge også denne del af festlighederne. Resultatet blev, at formanden, grosserer P. M. Daell, med salomonisk klogskab resumerede forhandlingerne derhen, at enhver lokalkomité måtte forme sit program udfra egen viden om den lokale psyke. Man var blevet belært om, at der er forskel på Ålborg og Nysted.

Da dagen oprandt, viste denne tankegang sig at være helt rigtig. Vel blev der festet landet over, men på meget forskellig vis, dog kan man godt bagefter sige, at diskussionen på landsmødet som helhed havde sat humøret en hel del grader op.

4. maj-dagen 1946 indbragte Frihedsfonden en sum på ca. 5 millioner kroner.

Frimærkerne

Jævnsides med forberedelserne til det første store lotteri d. 29. august 1945, drøftede Frihedsfondens forretningsudvalg efter et forslag, der var indkommet fra direktør, cand. polit. *Strøm Tejsen*, muligheden for at udsende specielle frimærker, der ud over den postale værdi havde tillægsgebyr, der gik til Frihedsfonden.

I postvæsenet stillede man sig lidt forbeholden, men trafikminister *Alfred Jensen* tilsluttede sig tanken, og Fonden fik løfte om, at der kunne udsendes en serie mærker med fem øres tillægspris. Så skulle man til at finde frem til motiverne for disse mærker, og man skyede ingen ulejlighed. For at skabe interesse om sagen blev der udskrevet en offentlig konkurrence om forslag til »befrielsesfrimærker«. Det var en besværlig omvej at gå, men den gav unægtelig et morsomt resultat. Der indkom over 300 forslag med ideer, der spændte fra hammeren der knuste hagekorset til Danmarkskortet omgivet af bøgeløv. Der var Skt. Georg, der kæmpede mod dragen, og flere havde valgt Uffe hin Spage som motiv. Uffe huggede hovedet af sin modstander, der havde en umiskendelig lighed med Adolf Hitler, og der var Uffe stående i fuld brynje med hjelm svingende sit drabelige sværd. Der var faldskærme, som dalede ned med våben fra den natsorte himmel, jernbanespor, der blev sprængt og skibe, der sank i bølgerne.

Konkurrencen blev afviklet på behørig måde, men ingen af forslagene egnede sig til at gå direkte i trykken. Så henvendte man sig til nogle få kunstnere og bad dem overtage opgaven. *Mogens Zieler* tegnede jernbanesabotagen. Billedhuggeren *Henning Seidelin* tegnede skibsflaget, der forsvandt i bølgerne og minde-

kransen lagt omkring faklen. Det tog sin tid, inden man nåede frem til en endelig beslutning. Et meget smukt mærke, der som motiv havde de tre pæle fra henrettelsespladsen i Ryvangen, blev efter en henstilling fra pårørende udtaget af serien. Først i 1947 blev frimærkerne udsendt og stærkt diskuteret. Det bliver frimærker nu altid.

Tillægsfemøren indbragte Frihedsfonden en halv mill. kr.

Oplaget blev i første omgang ikke helt udsolgt, derfor fandt der senere en overstempling sted.

Rekreation og sygehjælp

I Frihedsfondens første år var rekreation en af de største opgaver. De, der vendte hjem fra koncentrationslejrene, måtte langsomt genopbygges helbredsmæssigt og for en stor del også nervemæssigt. Folk, der havde klaret sig forbløffende godt under KZ-lejrenes umenneskelige forhold, faldt ofte sammen mentalt, når selvopholdelsesdriften ikke længere var den psykiske baggrund for et liv, hvor man kun levede een dag ad gangen, måske endda mindre. Det samme problem fandt man også hos hjemlige frihedskæmpere, der havde været stærkt engageret. Nervepresset havde holdt så længe kampen stod på, men da befrielsen kom, havde de opbrugt alle reserver. Fremtiden stod for dem som et tomrum. Her måtte Fondens virksomhed koncentrere sig om at skaffe rolige omgivelser selv om det så skete gennem individuelle ordninger. Mange private meldte sig som værtsfolk, men man måtte også organisere større rekreationshjem. I Dronningmølle blev et landsted indrettet til formålet, i Langebæk ved Kallehave traf man overenskomst med en stedlig landmand, der havde haft sommerpensionærer, men nu indrettede sig på at have rekonvalescenter hele året. Det samme skete rundt om i landet, hvor lokalkomiteerne fandt egnede rekreationssteder, og Fonden ydede tilskud til driften. De første arrangementer var allerede i gang i sommeren 1945. Ialt kom det til at dreje sig om adskillige hundrede enkeltpersoner og familier. Mange hjem blev splittet i besættelsestiden, og også direkte ødelagt. Som et eksempel kan nævnes:

En mindre virksomhed i en sjællandsk stationsby var møjsommeligt oparbejdet til et solidt familieforetagende. En morgen

kom Gestapo bistået af danske Hipofolk og hentede faderen og den ældste søn, der blev transporteret væk uden at nogen fik at vide hvorhen. Nogle timer efter vendte terrorgruppen tilbage, og nu meddelte man, at alle skulle være ude af hjemmet og værkstedet i løbet af en halv time. Derefter blev alt sprængt væk, så intet over en alens højde stod tilbage på grunden. Efter halvandet års forløb vendte familien tilbage og genopbygningen blev påbegyndt, men det er forståeligt, at både de, der havde været i fangenskab og de, der var blevet hjemme, hustruen og de mindre børn, trængte til at finde sig selv, blot i en kort hvileperiode. Forøvrigt levede faderen kun et års tid efter kapitulationen, hans helbred var blevet uoprettelig skadet i koncentrationslejrens helvede.

Arbejdet med genopbygningen af rekreative foranstaltninger er svær at beskrive, fordi det var så mangeartet. Der skulle hele tiden tages individuelle hensyn, men man fik en helt enestående støtte gennem svenske og også norske hjælpeforanstaltninger. I to år blev der for svenske midler drevet et rekreationshjem i *Pixbo* ved *Göteborg*, og *Stockholm stad* opretholdt i fire år en speciel rekreationsinstitution for danske krigsenker med børn. Hvert år fandt man et nyt sted, der egnede sig. Der blev intet sparet hverken med hensyn til indretning eller den daglige drift. Der blev udvist en beundringsværdig gæstfrihed, og man ofrede megen omtanke på opgaven. Det kan nævnes, at rekreationsstederne lå ved naturskønne omgivelser i Stockholms omegn. Gæsterne skulle have fred, men for hvert hold arrangerede Stockholm by to udflugter til byen. Den ene var af rent turistmæssig karakter, hvor man efter en modtagelse i Stadshusets festsal blev ført rundt til Stockholms seværdigheder, og den anden var en shoppingtur, hvor deltagerne ved ankomsten til Stockholms centrum fik overrakt 100 sv. kr. hver med anmodning om at gå ud at købe, hvad de

havde lyst til – man må erindre, at svenske penge var svære at få fat i dengang, og vareudvalget i Sverige var helt anderledes end i Danmark, så det var lidt af et eventyr at stå med 100 kr. i hånden og selv måtte disponere.

Fra Norge kom indbydelser til både ophold i enkelte »hytter« og på rekreationssteder, der var indstillet på at modtage rekonvalescenter fra frihedskampen. Det sidstnævnte samarbejde er blevet opretholdt gennem alle årene. Der er stadig danske rekonvalescenter, der finder styrke i norske hjem.

Nu 25 år efter er rekreationsforanstaltninger stadig en vigtig del af Fondens arbejde. Her drejer det sig ofte om folk, der ved karakterstyrke har klaret sig selv, indtil deres helbredsforringelse opstået under krigen, bryder frem og røver deres arbejdsevne.

Nævnes skal også, at Frihedsfonden indtil 1955 som en indirekte rekreation for enker med flere børn hver sommer arrangerede en ferielejr for børnene til gavn for disse og til aflastning for mødrene. Dette arbejde blev startet af *Tage Bayer*.

Kollegier i stedet for monumenter

Når Frihedsfonden på et så tidligt tidspunkt som 1946, da man stod midt i den forrygende travlhed omkring forsorgsarbejdet alligevel tog tanken om kollegierne op, skyldtes det egentlig et pres udefra, ganske vist en provokation med helt anden målsætning. Frihedsfonden modtog en stadig strøm af anmodninger om at yde tilskud til rejsning af monumenter for frihedskampen. Der var forslag fra hele landet og planerne varierede lige fra beskedne sten med indhugget inskription til store skulpturgrupper, ja endog bygninger af rent monumental art. Disse forslag blev hver gang forelagt forretningsudvalget, der konsekvent sagde nej under henvisning til, at et sådant initiativ faldt uden for Fondens formål. Men selvfølgelig affødte de mange næsten enslydende henvendelser en drøftelse af spørgsmålet, og ud af disse overvejelser opstod så tanken om, at Frihedsfonden, hvis midlerne iøvrigt tillod det, skulle gå ind i en vis form for byggevirksomhed, der dog ikke måtte være af ensidig monumental karakter, men skulle fremme de praktiske opgaver, som Frihedsfonden primært var sat til at løse.

Den begrænsede byggevirksomhed i besættelsesårene i forening med en vis forskydning af samfundsstrukturen efter 1945, hvor vandringen fra land til by hurtigt meldte sig, gjorde boligspørgsmålet til noget centralt. Skulle Fonden bygge, måtte det være et byggeri, der havde boligmæssigt sigte. Man var inde på tanken om muligheden for at bygge for enker og invaliderede, men så fremsatte kontorchef *Frederik Rothe* forslag om, at Fonden skulle koncentrere sig om at bygge boliger for ungdommen, idet han ganske logisk henviste til paragraf 7 stk. a 2, hvor der står:

»Fonden skal bidrage til uddannelse for deltagere i frihedskampen, som under denne har vist særlige evner eller egenskaber, der gør dem fortjent til videre uddannelse, til hvis bekostning deres egne midler ikke rækker.«

I stk. 4 siges det videre:

»Det skal være en forudsætning for tilskud i de nævnte tilfælde, at en videregående hjælp end den, der kan ydes af det offentlige i henhold til den særlige lovgivning om erstatning til frihedskæmpere og deres efterladte eller i henhold til anden lovgivning, findes rimelig og påkrævet.«

Disse paragraffer har et lovgivningssprog, der måske lyder lidt kroget for almindelige dødelige, men overvejer man dem nøje, så står det meget klart, at Frihedsfonden skal finde frem til områder, der ikke allerede er dækket af den almindelige lovgivnings støtteforanstaltninger. På daværende tidspunkt var boliger i studietiden et stigende problem – kollegielovgivningen er først kommet til langt senere.

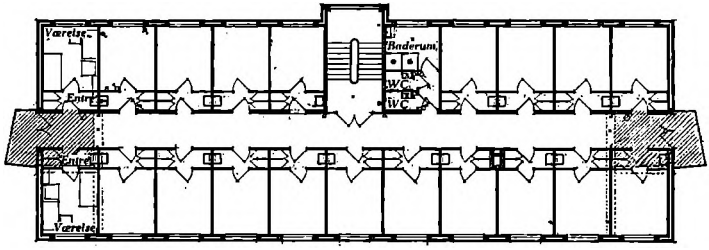
Frederik Rothes forslag blev straks akcepteret. Men man fandt det rigtigt at de nye synspunkter indgik direkte i Frihedsfondens propaganda for at skaffe midler til sit arbejde. Derfor blev det besluttet, at kollegieplanerne skulle offentliggøres i forbindelse med det næste store indsamlingsfremstød, der fandt sted den 4. maj 1947.

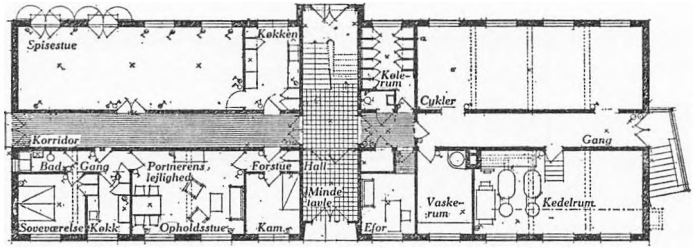
❋

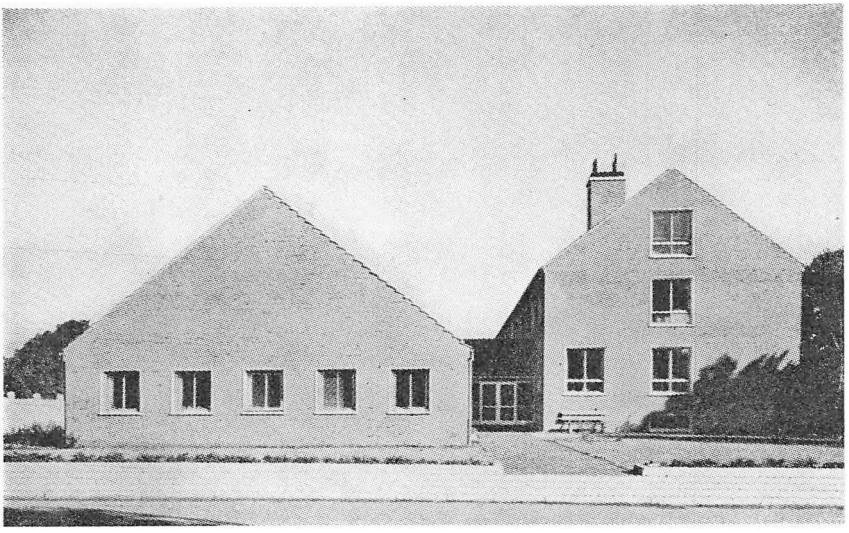
Selvom det aldrig er blevet officielt anerkendt, så betød 4. majkollegierne et afgørende skridt fremad for hele tanken om at skaffe boliger til unge under uddannelse i kollegieform. Vel var der bygget kollegier før den tid. Valkendorfs Kollegium fra 1595. »Regensen« stammer fra 1628. Elers Kollegium 1691,

4. MAJ-KOLLEGIET *i Horsens*, opført 1948. Arkitekt: *Ove Boldt.*

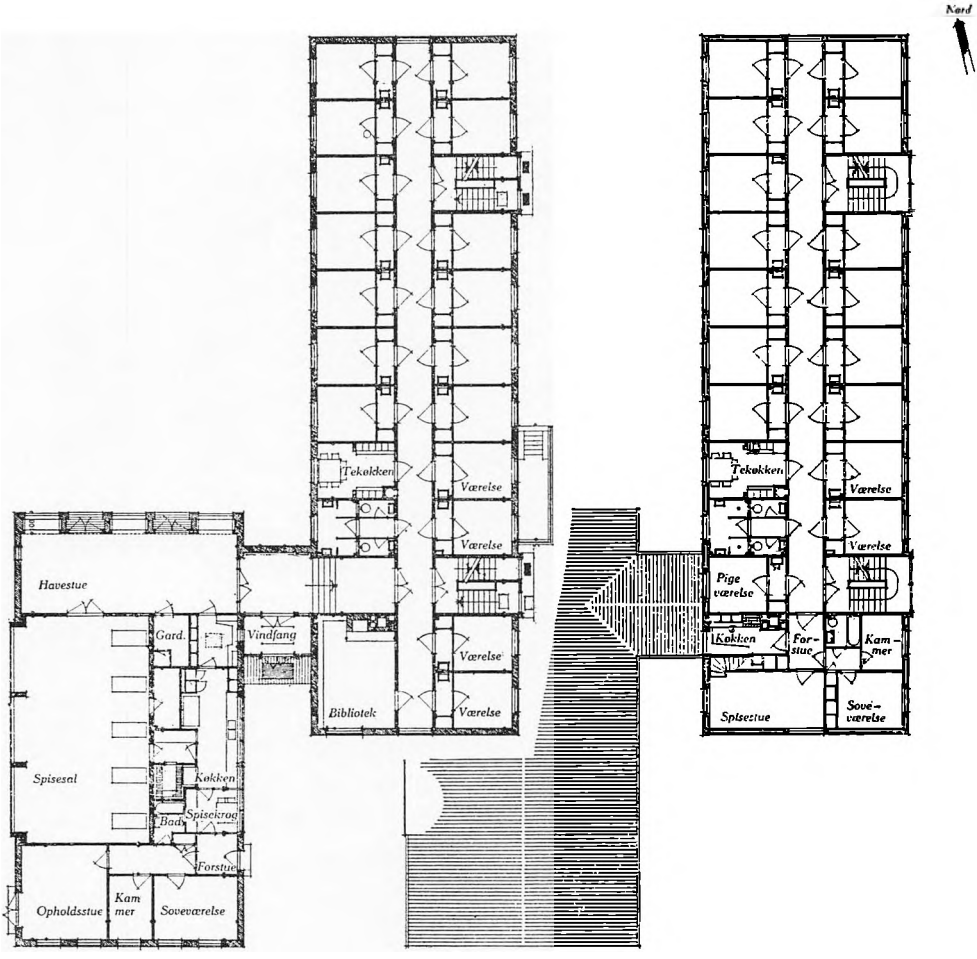

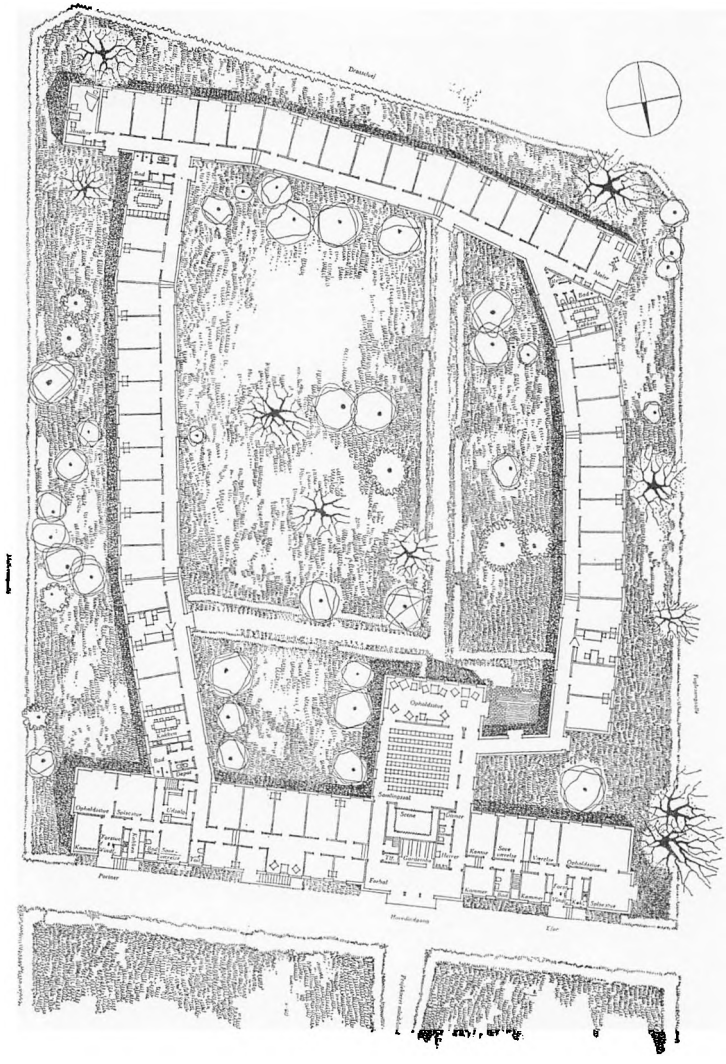
og i den nyere tid havde man bygget Hagemanns Kollegium og kollegierne ved Århus universitet, Kvinderegensen og Nordisk Kollegium, men alle disse var baseret på en begrænset adgang med et bestemt uddannelsesformål som betingelse. I alt væsentligt var det den akademiske ungdom, der havde adgang til kollegierne. De nye tanker, der blev realiseret gennem 4. maj-kollegierne, kan ganske enkelt præciseres gennem bestemmelsen om, at:

Alle unge af begge køn, der søger videregående uddannelse i mindst 2 år på et forud præciseret felt, kan opnå optagelse.

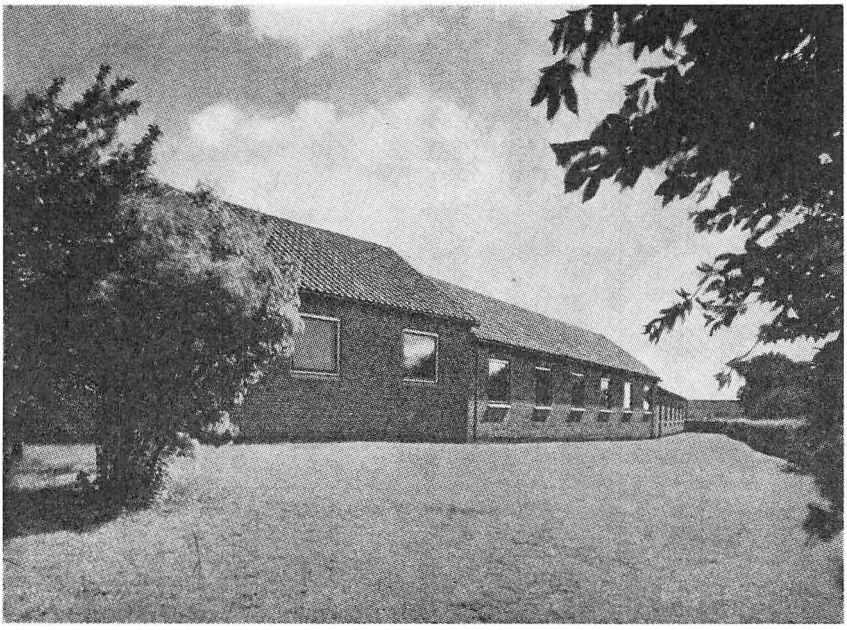
Det blev straks fastslået, at kollegierne skulle være *selvejende institutioner*. Og man lagde stor vægt på, at de fuldt ud var gældfri, et princip, der er overholdt efter bogstavet for de første 7 kollegiers vedkommende, medens man i de to sønderjyske kollegier Åbenrå og Tønder er gået med til at dispensere med hensyn til statslån i henhold til den senere indførte kollegielov. Forudsætningen har været den, at statens såkaldte lån blev ydet rentefrit

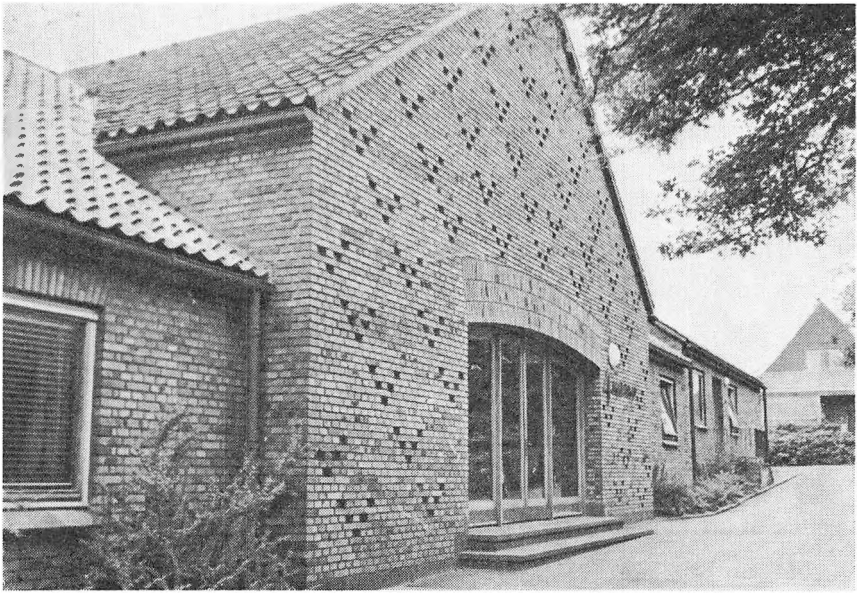

4. MAJ-KOLLEGIET *i Aalborg*, opført i 1950 efter tegning af arkitekt, kgl. bygningsinspektør *Preben Hansen*. Grunden blev skænket af Aalborg kommune. Kollegiet ligger som nabo til Aalborg Katedralskole.

4. MAJ-KOLLEGIET *i Arhus*, opført i 1950. Tegnet af arkitekt, kgl. bygningsinspektør *C. F. Møller*. Tegningen angiver, hvordan kollegiet er opført som en en-etages randbebyggelse omkring en grønnegård med store gamle træer fra de tidligere kolonihaver, der lå på grunden.

og afdragsfrit, så længe kollegierne anvendes til det ved lånets ydelse fastsatte formål. I realiteten kan denne statsstøtte ikke betragtes som en prioritering, idet 4. maj-kollegierne ifølge deres fundats er båndlagt til kollegieformål. Disse dispensationer blev givet efter lange overvejelser, og når man overhovedet gik med til at fravige det oprindelige princip om gældfrihed, var det foranlediget af de stærkt stigende byggeudgifter, der gjorde det så godt som umuligt at gennemføre de to sønderjyske kollegier udelukkende ved privat finansiering.

Da forslaget om kollegiebyggeri første gang kom frem i slutningen af 1946 var det tanken, at man ville opføre et kollegium i København og muligvis et i Århus, og Frihedsfonden påtog sig den fulde byggeudgift på betingelse af, at egnede grunde kunne stilles til rådighed.

Sagen fik imidlertid et noget andet forløb. Tanken om at bygge 4. maj-kollegier som en art mindesmærker for den danske frihedskamp blev modtaget med begejstring rundt om i landet. Frihedsfondens lokalkomiteer i en række byer meddelte, at de var parate til at udløse et stedligt initiativ, hvis Fonden ville yde støtte i større eller mindre omfang. Man kunne skaffe betydelige tilskud i form af gaver både fra private og organisationer, også kommunerne var villige til at bidrage, selvom der blev tale om at kollegierne skulle være selvejende. I første øjeblik stillede forretningsudvalget sig noget afventende over for denne ny situation, men da det viste sig, at de betingelser, Frihedsfonden opstillede, også med hensyn til gældfrihed, blankt blev akcepteret og det kunne godtgøres, at den fornødne kapital var til stede, så blev resultatet, at Frihedsfonden ydede støtte til disse nye 4. maj-kollegier, idet man behandlede hver sag for sig og afpassede Fondens tilskud efter den enkelte byggesags behov.

Horsens kom ind som nr. 1. Her havde man planen liggende færdig. Kommunen havde skænket en velbeliggende byggegrund, og man kunne tage fat med det samme. Komiteen i Horsens

kunne yderligere henvise til, at det stedlige bygningsteknikum var besøgt af adskillige unge, som måtte anses for at være berettigede til at få bolig i et 4. maj-kollegium. Bygningen blev indviet den 4. maj 1949. Ved landsmødet i Odense d. 17. 1. 1947, hvor kollegieplanerne blev forelagt, meldte Ålborg sig spontant, og i løbet af kort tid kunne man herfra meddele, at kommunen havde skænket grund ved siden af Katedralskolen, og der var stillet garanti for de midler, der var nødvendige som lokaltilskud. Ålborg 4. maj-kollegium blev indviet den 4. maj 1950.

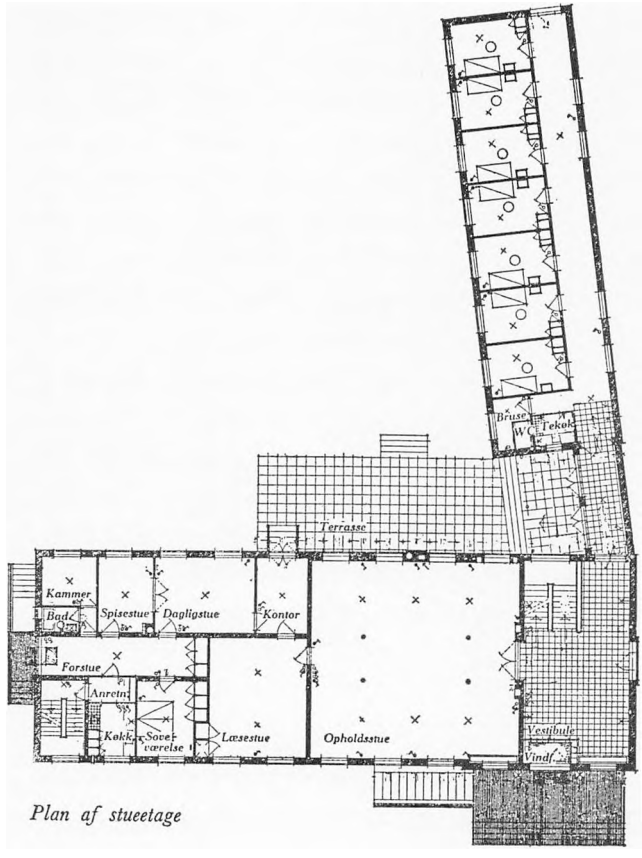
Samme dag kunne man også indvi 4. maj-kollegiet i Århus.

Senere på året indviedes kollegiet i Esbjerg. Den 18. september 1951 indviedes 4. maj-kollegiet på Frederiksberg. Herefter oprettedes kollegiet i Odense i 1952, og kollegiet Marstal i 1960. De to sønderjyske kollegier i henholdsvis Åbenrå og Tønder oprettedes i 1965 og 1968.

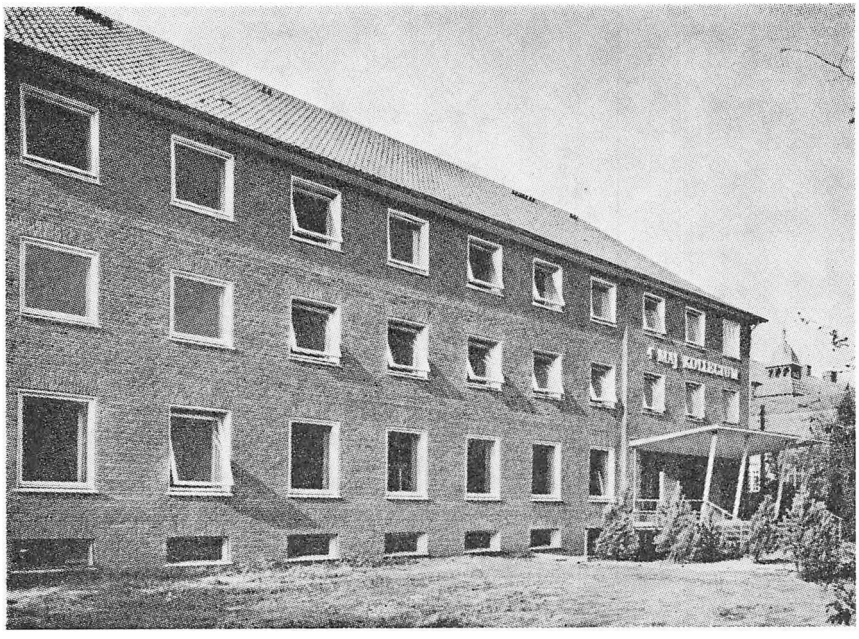
Det samlede antal værelser på de 9 4.maj-kollegier er i dag 439.

FREMTIDENS KOLLEGIER

De 9 4. maj-kollegier kunne godt give anledning til en hel lille afhandling for sig. Det var et eksperiment, man kastede sig ud i, og man havde på forhånd ikke opstillet bestemte normer ud over de før nævnte, nemlig at kollegierne skulle være for alle unge, der søgte videre uddannelse og tillige skulle være for unge mænd og for unge kvinder. De 9 4. maj-kollegier er derfor blevet højst forskellige. Nogle af dem er traditionelle i deres planer, andre er individuelle. Karakteristisk kan nævnes kollegiet i Århus, hvor kommunen skænkede et areal, der i mange år havde været benyttet som kolonihaver. Arkitekt *C. F. Møller* valgte en overraskende løsning, som blev gennemført. Man bebyggede hele grunden som en stor een-etages karré og fik på den måde fremkaldt en grønnegård, hvor den bedste del af bevoksningen fra kolonihavetiden

4. MAJ-KOLLEGIET *i Esbjerg*, tegnet af arkitekterne *Harald Peters* og *Søren Nørgaard*. Hovedfløjen er i stueetagen indgang, samlingssal og eforbolig. De to overliggende etager rummer udelukkende værelser.

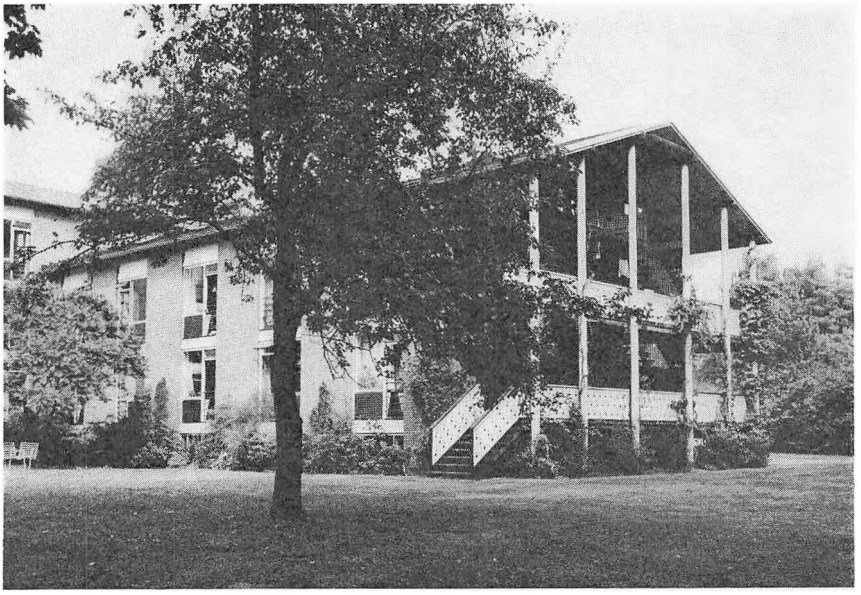

blev bibeholdt. Man kan sige, at 4. maj-kollegiet i Århus egentlig skal ses indefra.

Der er en egen stemning over dette haverum, hvor der står enkelte store frugttræer og rækker af buske.

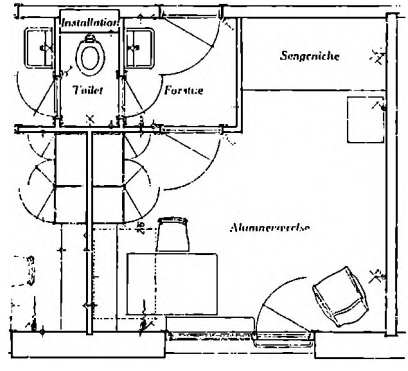
På en anden måde blev kollegiet i Marstal særpræget, fordi man her stod over for den opgave at bygge i en gammel skipperby, som ellers består af små huse på nogle få fag. 4. maj-kollegiet er byens største bygningsenhed, men det lykkedes at forme den således, at den ikke bryder ud af helheden.

Ønsket om at tilpasse 4. maj-kollegierne til de stedlige forhold blev, efterhånden som antallet steg, mere og mere bevidst. Da man stod overfor at skulle bygge i Åbenrå, søgte man længe efter en passende grund og endte med at vælge en plads ved Dronning Margrethesvej, hvor kommunen havde planlagt et smukt anlæg omkring den århundred gamle vandmølle, som nu er istandsat og

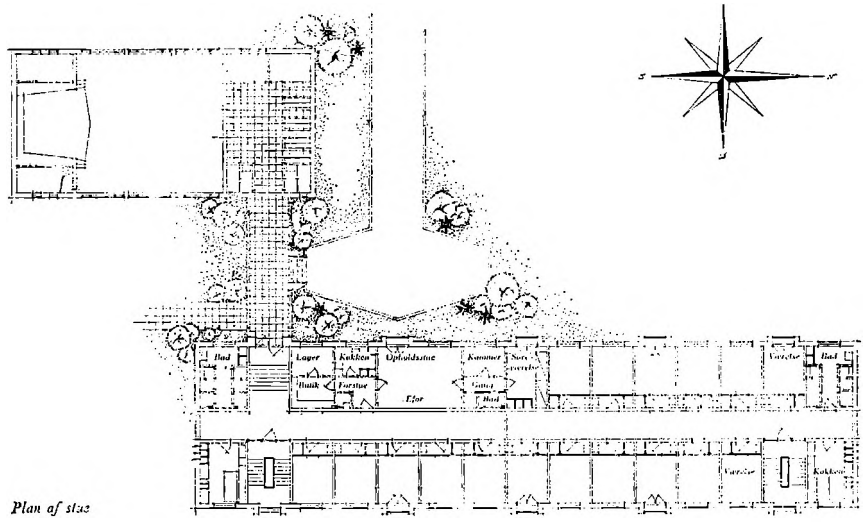
4. MAJ-KOLLEGIET *på Frederiksberg*, tegnet af arkitekt *Hans Hansen*, opført i 1951. Facaden nederst til venstre er formet således, at den til sin tid vil danne den ene side af Frederiksberg rådhushave. Den nuværende parkeringsplads er kun midlertidig. Planen t.h. viser en værelsetype.

4. MAJ-KOLLEGIET *i Odense*, tegnet af arkitekt *Vagn O. Kyed*, opført i 1952. Sammenbygget med kollegiet er der opført en forsamlingssal, som dels kan anvendes til kollegieformål, dels til møder for beboerne i den omliggende bydel.

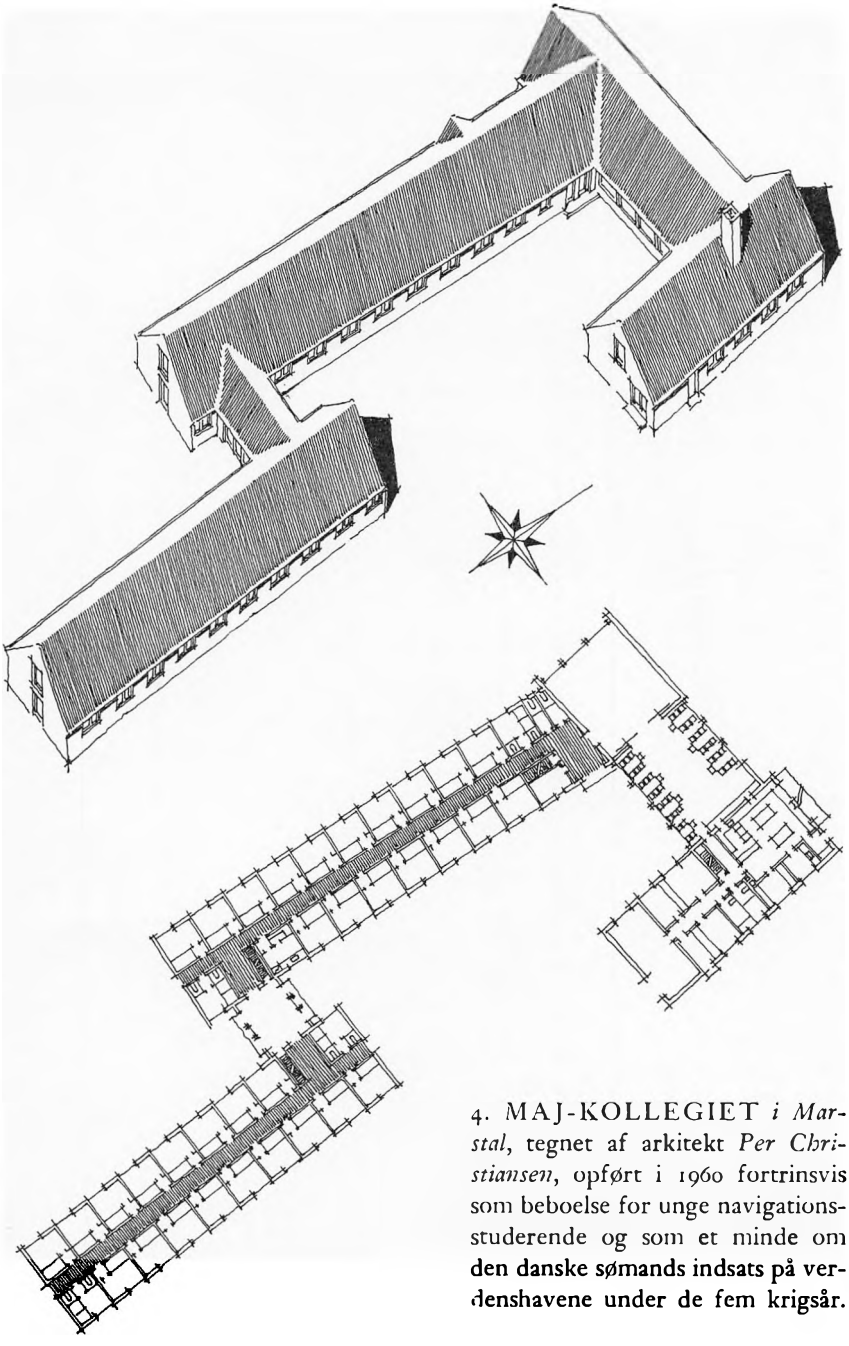

Plan af stue

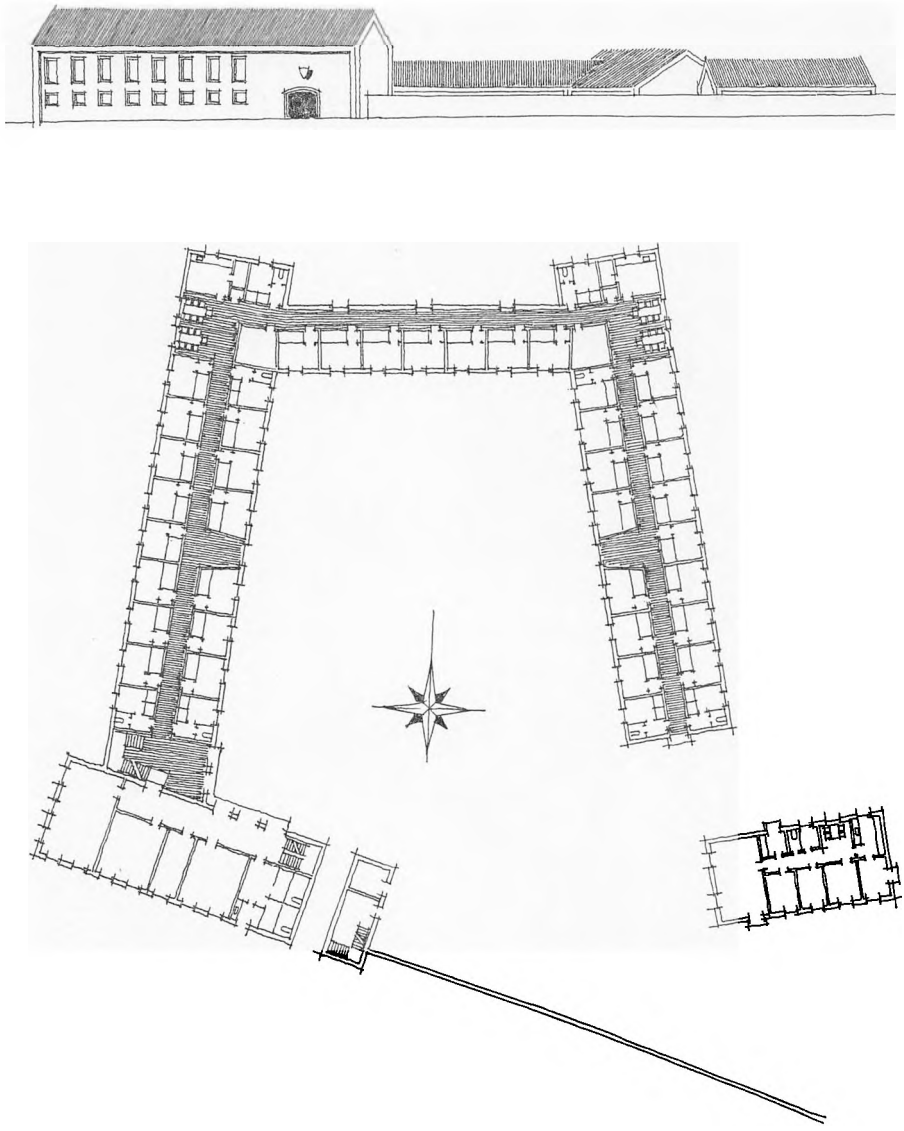
i sig selv en seværdighed. Kollegiet kom således til at ligge over for det historiske Brundlund slot, der i dag er amtmandsbolig. Slottet, der oprindeligt var en renaissancebygning, blev i begyndelsen af det nittende århundrede restaureret og ombygget af den kongelige bygningsinspektør arkitekt C. F. Hansen. Han pillede al renaissancen af slottet, og det kom til at stå meget enkelt med hvidkalkede mure. For første gang skulle der nu rejses en bygning over for slottet. Arkitekt Per Christiansen valgte at give 4. maj-kollegiet i Åbenrå en enkel facadeudformning, så det står med store hvide murflader.

I Tønder var opgaven en anden. Der var grunden en del af et villakvarter. Derfor blev kollegiet opbygget i 4 enheder med høje, røde tage. En bygningsprofil der går igen for vesteregnen i Sønderjylland.

Når man har bygget ni kollegier, kunne det være nærliggende at spørge hvilke erfaringer man har indhøstet. Hvis man skulle bygge videre, hvordan ville man så forme kommende kollegier? Der er to muligheder, enten at opføre store enheder, hvor kollegiet i realiteten bliver en art boligkompleks uden at skabe noget større fællesskab. Det er gjort af andre i de senere år men om det er en fornuftig målsætning er et spørgsmål. Den anden mulighed er at bygge mindre kollegier antagelig ikke over en halv snes værelser og så lade beboerne selv indrette sig både med hensyn til kostforplejning og dagligt samliv. Det vil nok give et større fællesskab og mindre institutionspræg. Man kunne tænke sig en sådan kollegietype bestående af ti værelser med to »badeanstalter« et køkken med madlavningsmuligheder og et køleskab til hvert værelse. Dernæst en stor samlingsstue og eventuelt, hvis pengene var til stede, et par mindre værelser egnet for småmøder eller studiekredse. Kollegier af denne art burde der findes i enhver bymæssig bebyggelse i Danmark. Var der brug for flere pladser, burde man ikke udvide det enkelte kollegium men bygge en tilsvarende enhed.

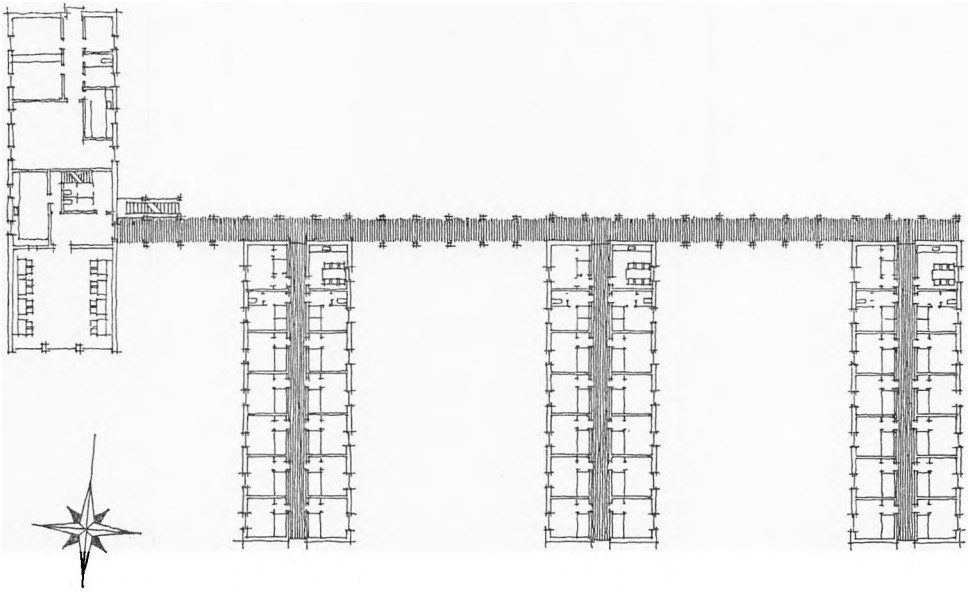
4. MAJ-KOLLEGIET *i Marstal*, tegnet af arkitekt *Per Christiansen*, opført i 1960 fortrinsvis som beboelse for unge navigationsstuderende og som et minde om **den danske sømands indsats på verdenshavene under de fem krigsår.**

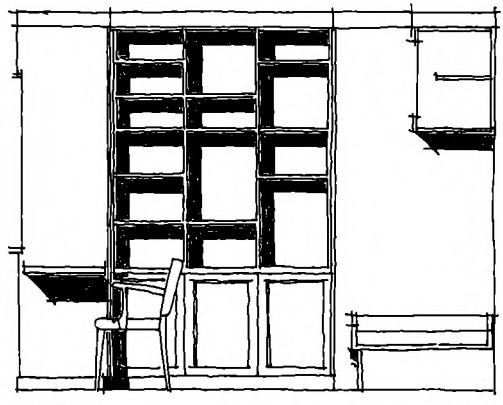

4. MAJ-KOLLEGIET *i Åbenrå*, tegnet af arkitekt *Per Christiansen*, opført 1965. Hovedfløjen i to etager, sidefløjene i en etage.

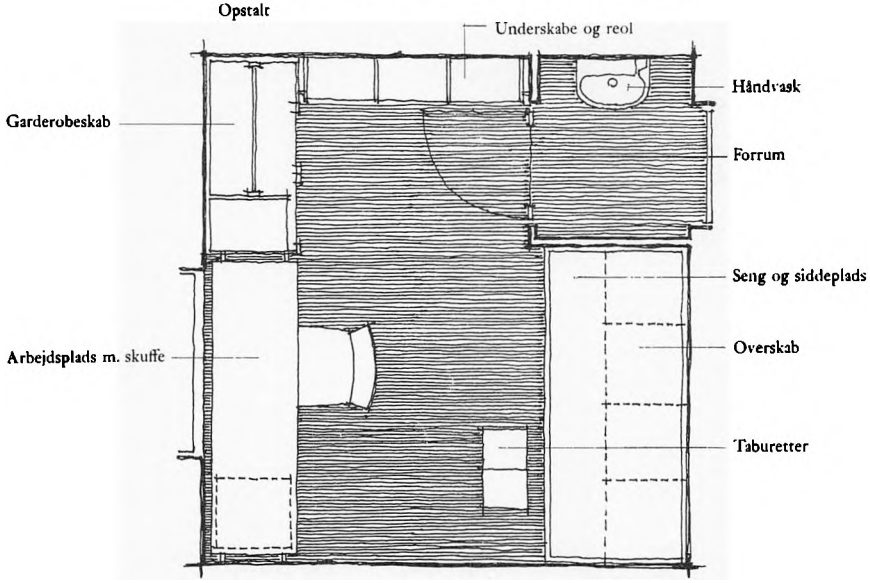

4. MAJ-KOLLEGIET *i Tønder*, tegnet af arkitekt *Per Christiansen*, opført i 1968.

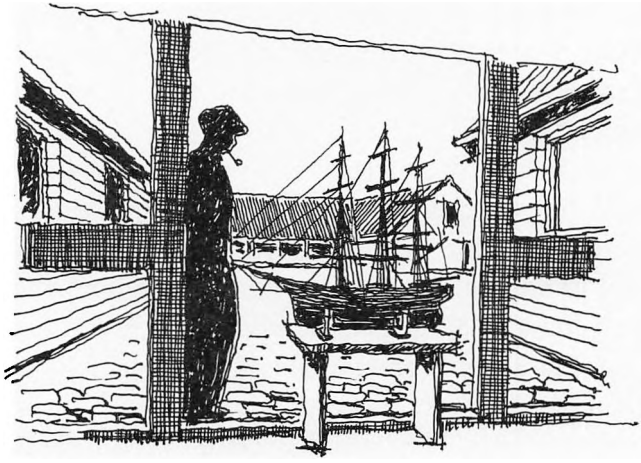
Opstalt

Kollegierne i Marstal, Åbenrå og Tønder har samme værelsetype, som her er gengivet.

Der er sket store ændringer i samfundet inden for den snes år Frihedsfonden har bygget 4. maj-kollegier. Efter alt at dømme vil det blive almindeligt, at de unge flytter fra hjemmene på et langt tidligere tidspunkt end før. Dermed er ikke sagt at de søger ensomhed i spredte enkeltværelser. Tværtimod vil de være sammen med andre unge. I ekstrem form har man kaldt det storfamilier uden rigtig at gøre sig klart, hvad denne livsform rummer. Tilstedeværelsen af små kollegier ville imødekomme det følelsesmæssige behov som storfamilierne er udtryk for, uden at man derfor tilsidesatte et altid tilstedeværende behov hos den enkelte for at kunne være sig selv og lukke sin dør.

Det kunne have været morsomt at bygge det tiende 4. maj-kollegium som en konklusion af indhentede erfaringer og dermed skabe en type for ungdomsboligenheder.

Hver sag en skæbne

Hvis Frihedsfonden blot havde været en legatinstitution, der skulle fordele 1 mill. kr. om året, så havde det ikke været noget at tale om. Det er ikke bevillingerne i antal eller i kroner og ører, der giver en målestok for virksomhedens omfang. At sende penge ud pr. check eller giro tager ingen tid, – men at sætte sig ind i klienternes individuelle problemer og finde frem til den form for støtte, der er bedst, det kan tage mange timer og kræve adskillige samtaler både med de pågældende og med andre. Det er sket, at forretningsudvalget på de halvårlige bestyrelsesmøder er blevet stillet over for spørgsmål om »administrationsudgifterne« ikke kunne nedskæres til et minimum, efter at indsamlingsarbejdet var overstået. Enkelte har prøvet at sætte disse udgifter i relation til, hvor mange penge der blev fordelt. Hver gang måtte formanden, grosserer P. M. Daell, tålmodigt gentage, at det er irrelevant at foretage en sådan procentudregning. Det er ikke pengeforbruget der angiver arbejdsydelsen. Man har haft mange eksempler på, at Fondens bevillinger er blevet *mindre*, fordi en sag er blevet underkastet et dybtgående forarbejde, hvorved der er udløst midler fra anden side.

I de første år blev der ofret oceaner af tid på at finde frem til så godt som alle enker, der kunne falde ind under bestemmelserne i Fondens fundats. Der var flere hundrede, som ikke anede, hvilken bistand de kunne opnå, både gennem lovgivningen og gennem Frihedsfonden. Så godt som alle enker blev besøgt af en repræsentant fra Frihedsfonden, der på dagligdags vis spurgte:

»Hvordan går det?«

De problemer man blev stillet overfor, var unægtelig meget

forskellige, men der fandtes visse fælles træk, som Fonden straks tog fat på.

Nummer eet var økonomien.

Et flertal af enkerne vidste ikke, hvordan de var stillet i fremtiden. Da deres mand levede, havde han ordnet pengevæsenet. Efter hans død havde de klaret sig fra dag til dag. Nu skulle de finde frem til en status. Hvad ejede de? Hvad skyldte de væk? Hvad skulle de betale i skat? Hvad ville deres indtægt blive? Hvor meget af den kunne de disponere over til husholdning, lys, varme, klæder og bolig?

Fondens medarbejdere blev eksperter i at lægge budgetter. Det var længe før man havde tænkt på at indføre offentlig familierådgivning (måske fik Frihedsfondens erfaringer en lille indflydelse på den senere lovgivning af denne art). Når man drøftede budgetterne med enkerne, var de helt uvidende med hensyn til skatter. Det var meget få, der havde beskæftiget sig med den årlige selvangivelse, en del havde aldrig set den. Deres indtægtsforhold var blevet væsentligt forandret. Frihedsfonden besluttede at lave et kursus i skattespørgsmål for enker, og samtidig tilbød nuværende vicedirektør i Københavns skattedirektorat *Otto Eget* sig vederlagsfrit som konsulent. Det sidste blev en meget værdifuld hjælp, for det kan ikke nægtes, at der trods al pædagogisk virksomhed var en del af Fondens klientel, som misforstod skattemæssige forpligtelser og rodede sig ind i nogle kedelige efterbetalingssager med tilhørende bøder. Som regel fik man dog fat i disse småaffærer på et så tidligt tidspunkt, at alt kunne ordnes på lempelig vis under henvisning til, at skattemyndighedernes egne folk heller ikke altid havde forstået de regler, der gjaldt for krigsenker.

Det andet tilbagevendende problem var forholdet mellem de enlige mødre og børnene. En del enker havde svært ved at klare børneopdragelsen. I nogle tilfælde blev børnene overbeskyttede, i andre tilfælde opgav moderen helt at øve indflydelse. Fonden

gik direkte løs på denne vanskelighed og indbød alle enker, der havde interesse deraf til at deltage i en studiekreds om emnet.

Man indledte med et fællesmøde i *Politikens* foredragssal, som var udlånt til formålet, og her holdt skoleinspektør *Inger Merete Nordentoft* et foredrag om enlige mødre og deres børn. Det var en tale så inspireret, at alle gik betaget fra mødet, og tilslutningen til studiekredsene, der fortsatte igennem vinteren 1946, blev langt større end forventet. Hver kreds blev ledet af en pædagog, der ikke underviste, men drøftede børnenes udvikling med mødrene.

Af og til stødte man på tilfælde, der var så særegne, at det ikke var muligt at indpasse dem i de almindelige studiekredses rammer. Man måtte have kontakt med børnepsykologen *Jesper Florander*, som beredvilligt stillede sig til rådighed, og behandlede et stort antal komplicerede tilfælde. De fleste drejede sig om børn, der havde levet for længe under besættelsestidens usikre forhold og fået en fribytterindstilling, der satte dem i modsætningsforhold til både skole og hjem. Men det modsatte mødte man også. Karakteristisk var et forhold, hvor en enke havde isoleret sig fuldstændigt efter mandens død. Hun levede næsten ensomt med sin mindreårige søn. Da man nåede så langt, at sønnen skulle have en uddannelse, ønskede han at komme i handelslære. Frihedsfonden skaffede ham også en egnet læreplads i et mindre grossistfirma, hvor man blev informeret om hans særlige forudsætninger og lovede at tage hensyn dertil. Da drengen mødte på arbejdet første dag, gik firmaets indehaver selv rundt og viste ham virksomheden. På denne tur kom de også gennem ejendommens gård. Her standsede indehaveren og pegede på en cykel.

»Den kan du tage,« sagde han, »hvis du bliver sendt i byen.«

Drengen stod et øjeblik og stirrede på cyklen. Så faldt han besvimet om.

Han havde aldrig siddet på en cykel, og hans omsorgsfulde mor havde forklaret ham, at det var dødsensfarligt at køre ud i trafiken.

At give et nogenlunde fyldigt referat af de tusinder af sager, der er blevet behandlet i Frihedsfonden, vil kræve mindst 10 bind.

Men kontorchef *Dige* udarbejdede for et par år siden en beretning, der blot stilede imod at gengive nogle principielle afgørelser i tresserne. Et afsnit heraf kan bidrage til at forstå, hvordan *Frihedsfonden* har arbejdet.

Citatet er taget direkte fra Thorkild Diges manuskript fra bestyrelsesmødet i Fonden den 25. oktober 1968:

> Dige fremdrog først en speciel principsag. Den drejer sig om en tidligere privatfunktionær, der hører til de først arresterede her i landet. Han var blandt de første til at starte sabotagen her i landet, men blev allerede arresteret *den 9. april 1941*. Senere blev han deporteret til tysk koncentrationslejr og hører således til de hårdest ramte af denne kategori. I 1947 blev hans invaliditet ansat til 5 %, d.v.s. at man ikke betragtede hans sygdomstilfælde som særlig alvorligt, og han passede sit arbejde indtil 1961, da man erklærede ham 25 % invalideret. Det er karakteristisk for vore klienter, sagde Dige, at de holder ud. Det er karakterfaste mennesker, som ikke er vant til at søge andre om hjælp, før det er strengt nødvendigt.
>
> I 1965 blev hans sag taget op igen. Han var da på halvdagsarbejde, og invaliditeten blev fastsat til 50 %. For et par år siden måtte han kapitulere rent erhvervsmæssigt, og renten blev ansat til 100 %. I sin konklusion sagde lægen:
> »Pågældendes helbredstilstand er tydeligvis forringet siden undersøgelsen i 1961. Dette har ikke (endnu) manifesteret sig socialt, idet indtjeningsniveauet er uændret. Han har kun holdt sig arbejdsdygtig ved mobilisering af alle kompensationskræfter. Man må tro, at han ikke kan klare nuværende arbejde længere, og rent lægeligt er der absolut indikation

for at tilråde ham at prøve at finde et halvdagsarbejde af en eller anden art.
Man kan tilråde Frihedsfonden eventuelt at være ham behjælpelig hermed og søge sagen genoptaget i D.f.U. på baggrund af en ændret social situation.
Ingen holdepunkter for, at andre forhold end deportationen skal gøres ansvarlige for den tiltagende helbredsforringelse og invaliditet. Han er tydeligvis ældet længe før sin tid. Symptomerne herpå har været manifesteret lige siden deportationen.«

Dige fremstillede herefter en anden sag, der var indkommet – ikke på grundlag af den skadelidtes egen henvendelse, men som en henvendelse udefra. Det var en interessant sag. Den drejede sig om en godt 60-årig sømand, der under hele krigen havde sejlet i allieret fart og oplevet flere forlis og torpederinger. Her siger hans læge, der fik sagen til undersøgelse, i sin konklusion:

»Pågældende har som beskrevet været massivt fysisk og psykisk belastet under krigssejlads i allieret tjeneste 1940-45. Nogle af hans beskrevne symptomer, specielt manifestationen af de subjektivt dominerende symptomer, kan føres direkte tilbage til krigsårene og til velafgrænsede hændelser der. Han fandtes psykisk stærkt ændret ved repatrieringen, og især gennem de sidste 10-15 år er han undergået en svær almen fysisk og psykisk, incl. intellektuel, afsvækkelse. Han fremtræder således som generelt tidligt ældet.
Tilsvarende social nedgang med indtjeningsreduktion til ca. halvdelen gennem en årrække. Han har kun holdt sig betinget arbejdsdygtig ved at gå ned i charge på skibene og under (meningsløs) lidelse og utvivlsomt med yderligere helbredsforringelse til følge.

Nu helt uden arbejdsevne og uden anden indtægt end forskud på forventet fremskyndet folkepension.
Han og familien har været uden kendskab til mulige hjælpeforanstaltninger inden for loven om erstatning til besættelsestidens ofre (og det er deres indtryk, at søfolk generelt er uden sådant kendskab).
Det vil ikke være rimeligt lægeligt at forsøge en detaljeret vurdering af de enkelte symptomers årsagsforbindelse med pågældendes skæbne under krigen eller at søge at udrede, i hvor høj grad hans aktuelle tilstand skyldes belastning som følge af, at han har søgt at holde sig erhvervstilpasset trods krigsskade. Hans massive helbredsforringelse må anskues som en helhed.
Efter den nu gældende norske erstatningslov ville pågældende efter mit kendskab dertil modtage højeste krigspension, idet han for en almen betragtning er > 50 % invalideret og opfylder de såkaldte objektive kriterier for svær krigspåkjenning.«

Den 16. oktober i år traf D.f.U. den afgørelse, at pågældende var 65 % invalideret, og der blev fastsat rente til godt 20.000 kr. om året. Det er en sag, vi skal tage op igen. Manden er helt uarbejdsdygtig, ja simpelt hen sengeliggende, og det er overvejende sandsynligt, at den næste sag bliver en enkeforsørgelsessag.

I sagens anledning har Fonden rettet henvendelse til de forskellige søfartsorganisationer for at høre, om man skulle have kendskab til flere af den art. Det er en henvendelse, der er blevet modtaget med stor taknemmelighed af de forskellige fagorganisationer, og allerede på nuværende tidspunkt er der sket anmeldelse af sager.

Jeg skal nævne en tredie sag, fortsatte Dige, der er forholdsvis typisk. Den drejer sig om en langvarigt interneret, der gennem sit faglige arbejde – han var jord- og betonarbejder – blev place-

ret på et lagerkontor i provinsen, hvor hans arbejde bestod i at føre kontrol med ind- og udlevering af varer. Det gik, indtil der her i begyndelsen af året kom en større omsætning end sædvanlig. Arbejdet oversteg nu hans kræfter, og han brød sammen under byrden af arbejdet.

Lægen siger i sin konklusion:

> »Pågældende har tidligere været rask. Under 1 ½ års deportation til Stutthof svær hungerdystrofi med stort vægttab og kompliceret med plettyfus-hjernebetændelse. Blev befriet i bevidstløs tilstand. Blev ved repatrieringen indlagt med lungetuberkulose.
> Konstellationen stort vægttab og plettyfus har efter gældende både udenlandske og danske erfaringer praktisk taget altid virket deletært på de overlevendes helbredstilstand.
> Pågældende har da også gennem alle årene frembudt et udtalt og progredierende KZ-syndrom med betydelig fysisk svækkelse og intellektuel reduktion til følge.
> Kun i kraft af en meget speciel erhvervsplacering samt hustruens hjælp har han opretholdt en antagelig indtægt. Den reelle invaliditet kan således ikke vurderes på det socialt demonstrerede. Prognosen er dårlig.«

Pågældende er nu erklæret 75 % invalideret, og det er også en af de sager, der skal tages op igen. Det eneste, manden har kunnet beskæftige sig med, siden han sluttede sit erhvervsarbejde, er lidt ålestangeri, der i år har givet ham en indtægt på 300–400 kr.

Dette referat giver et billede af Frihedsfondens sagsbehandling, der omfatter en række undersøgelser, som er nødvendige for med vægt at kunne procedere de enkelte sager over for erstatningsmyndighederne.

4. maj-dagen 1947

Resultatet af 4. maj-dagen 1946 var blevet over al forventning, og det satte selvfølgelig humøret op. Nu skulle man prøve 4. maj 1947 at nå et endnu bedre resultat – således er menneskene.

Prof. Richard Ege stillede sig fortsat til rådighed for at lede en 4. maj-komité; og man begyndte i god tid for at have alting parat. I komiteen sad også redaktør *Leif B. Hendil*, der var uudtømmelig for ideer. Han var påvirket af de tidligere nævnte arrangementer i Ålborg. Også København skulle sættes på den anden ende.

Alle myndigheder blev aktiviseret. Det var ved et sådant møde, at den daværende politiinspektør *Einer Mellerup* tilsidst sagde:

»Lov mig en ting. – De må ikke brænde Rådhuset af!«

Sporvognene skulle køre gratis. Der var arrangeret gondolfart på søerne og i kanalerne. Man havde samlet 30 orkestre. En speciel 4. maj-vogn kørte allerede fra 1. april Danmark rundt, og der blev solgt lodsedler på hvert eneste bytorv, når vognen ankom.

Men den 20. april døde kong Christian X, og man besluttede straks at aflyse alle festligheder på 4. maj-dagen.

Hendes Majestæt, dronning *Alexandrine*, viste lige så spontant sin forståelse ved gennem hofmarskallatet at udsende en meddelelse om, at hun og kong *Frederik IX* henstillede til alle, der påtænkte at sende blomster til den afdøde konges båre, i stedet sendte en mindegave til Frihedsfonden.

Christian X's mindegave blev et beløb på kr. 800.000!

Det daglige arbejde

Efter de store indsamlingsdage i 1946 og 1947 gjorde Fonden en pause. Dels ville man ikke indsamle flere penge end strengt nødvendigt, og behovet var uoverskueligt, men man ville heller ikke virke påtrængende over for befokningen. I 1948 og 1949 foranstaltede man derfor kun mærkedage, d.v.s. at man solgte et lille frihedsmærke til 10 øre, og her var alle landets skolebørn Fonden behjælpelig. Det gav en indtægt på ca. 220.000 kroner i 1948 og 170.000 kroner i 1949.

5-års dagen for befrielsen syntes man i hvert fald, man skulle fejre, og det havde også vist sig, at der var behov for flere penge end dem, Fonden havde opnået ved sine arrangementer i 1946 og 1947. Der blev nedsat et sekretariat med redaktør *Poul Overgaard Nielsen* som sekretariatschef, og som i 1945, 1946 og 1947 bad man ikke folk skænke Fonden midler. Man lavede simpelt hen arrangementer. 4. maj-dagen blev en festdag over hele landet. Der blev også arrangeret et kæmpelotteri, der byggede på, at Handelsministeriet havde bevilget Frihedsfonden indførsel af ikke mindre end 400 tons kaffe, og kaffe var en vare, der var strengt rationeret. Det var nu en speciel kaffe, der blev stillet til Fondens rådighed. Almindeligvis importerede Danmark sin kaffe fra Sydamerika, men nu skulle man forsøge, om afrikansk kaffe ville falde i den danske befolknings smag. Det var altså en hjælp til Frihedsfonden samtidig med, at det var en prøve på, om man kunne importere kaffe i en »lettere valuta«. Kaffen kom på lodsedler, og såvidt det huskes, skulle man kunne købe 10 sedler for at være sikker på at få en gevinst, så det gav Fonden en betragtelig indtægt. Der var selvfølgelig også biler på Frihedsfondens

lotteri, men tillige havde man 10 mærkelige befordringsmidler – det var knallerten, som for første gang blev præsenteret i Danmark. 4. maj-dagen i 1950 gav en indtægt på 1½ million kroner. Den afrikanske kaffe gled ned uden indvendinger. Mange anså den endogså for at være særlig velsmagende.
Der blev atter en pause i Frihedsfondens større arrangementer.

I 1951, 1952, 1953 og 1954 markerede man kun dagen ved mærkesalg. Det var dog ikke småpenge, der kom ind. Efterhånden var mærkerne steget til 25 øre, og dagene gav hver især op mod ¼ million kroner.

Den sidste store 4. maj-fest arrangerede Frihedsfonden i 1955 på 10-års dagen for befrielsen. Den blev arrangeret under devisen, at nu var det sidste gang, Frihedsfonden henvendte sig om midler til frihedskampens ofre. Det var stadig en naiv tankegang, der lå bag denne devise. Men forholdet var det, at Frihedsfonden i 1945 kun regnede med at skulle tage sig af enkerne og børnene, og at det kun i begrænset omfang var nødvendigt at tage sig af modstandskampens deltagere. Frihedsfonden var nu ikke ene om denne naivitet. Også loven om hjælp til besættelsestidens ofre byggede på, at om 2 år var de tidligere KZ-fanger døde eller raske, medens Frihedsfonden i 1970, som det er nævnt andetsteds i denne beretning, arbejder intensivt med erstatninger for at sikre ofrene en tålelig social tilværelse.

4. maj-dagen 1955 opbyggede sit arbejde på en komité med departementschef *Henning Rohde* som formand, og redaktør *Poul Overgaard Nielsen* var stadig organisatoren af dagens arrangementer. Den komité, der var nedsat, lavede et storartet idéarbejde. En af ideerne var et kæmpe-lotteri med alternative gevinster. Som første gevinst kunne man vælge en verdensrejse, en landbrugsejendom, en forretning eller en uddannelse til en værdi

af ikke mindre end 100.000 kroner (tag endelig pristallet i betragtning). Der blev trykt en million lodsedler, og de blev solgt på mindre end 14 dage, så man måtte i en sen aftentime kontakte daværende statsminister *Hans Hedtoft,* der opholdt sig i Stockholm, om en dublering af lotteriet. Det var noget ganske usædvanligt, at sådan noget skete, men Hans Hedtoft konfererede med sine ministerkolleger, der var til nordisk møde, og gav tilladelsen telefonisk. Også den næste million lodsedler blev solgt. Der var simpelt hen skabt hausse i Frihedsfondens lodsedler. En overgang var de ligefrem på den sorte børs, og Frihedsfondens gevinstvogne – for der var selvfølgelig også biler og mange andre ting med som præmier – blev stoppet, hvor de kom frem, og kunne ikke komme videre uden politiets bistand. 4. maj-aftenen i 1955 afsluttedes med et kæmpefyrværkeri omkring Søerne, formentlig det største fyrværkeri, der har været arrangeret i Danmark. – Dagen gav en indtægt på 3½ million kroner.

Også på 25-års dagen for befrielsen havde Frihedsfonden forberedt en meget stor indtægtsgivende folkefest, men staten trådte ind i billedet med en bevilling på finansloven. Men må håbe, at denne bevilling gør det muligt for Frihedsfonden at løse resten af de opgaver, der i alt væsentligt består i at hjælpe ikke alene KZ-lejrenes ofre, men også de mange, der under fængsling herhjemme var udsat for tortur, og dem, der blev så hårdt belastet under det illegale arbejde, at de er alvorligt præget af det såvel legemligt som psykisk.

Samarbejde udad

I løbet af de 25 år, der er gået, har Frihedsfonden måttet føre forhandlinger med stats- og kommunalmyndigheder over hele landet, og med arbejdsgivere har der været ført mange forhandlinger om nedsættelse af arbejdstid eller lettere arbejde for de skadelidte, men der er 3 instanser, som man har haft et særligt intimt samarbejde med, og uden hvis forstående bistand arbejdet overhovedet ikke kunne være gennemført.

I den første periode var det Kontoret for særlige anliggender under ledelse af direktør *Erik Pedersen*. Senere blev det Direktoratet for ulykkesforsikringen under ledelse af direktør *Axel Birkmose*, der i 1951 afløstes af direktør *Gunnar Hagen*. Siden 1966 har direktør *Asger Friis* været direktoratets chef.

Inden for Direktoratet for ulykkesforsikringen har kontorchef, cand. polit. *Inger Keller* og ekspeditionssekretær, cand. oecon. *Børge Rønlev* – man kan fristes til at sige – specialiseret sig i disse sager. Deres viden og deres forståelse af Frihedsfondens arbejde er den dag i dag af stor betydning.

Siden man den 1. oktober 1969 reviderede loven af 1. oktober 1945 og dermed fremkaldte hundreder af nye sager, har samarbejdet med Direktoratet for ulykkesforsikringen på ny bestået sin prøve. Også Erstatningsrådet med dets leder, kontorchef *Karsten Kampmann*, har været en enestående, næsten daglig hjælp i Fondens arbejde.

Den tredie faktor har helt sin egen karakter. Det drejer sig om det team af læger, som med overlæge *Paul Thygesen* og overlæge *Knud Hermann* i spidsen har udarbejdet den betænkning, der kom til at danne grundlag for, at Frihedsfonden kan fortsætte sit

arbejde for modstandskampens ofre også ud over 25-års dagen. Der er iøvrigt grund til at rette en tak til mere end hundrede læger landet over, der støtter Frihedsfondens arbejde med undersøgelse af tidligere KZ-fanger og andre, der er ramt af sygdom som følge af tortur eller meget belastende modstandsarbejde. I det hele danner lægerne jo baggrund for, at man med held kan skaffe de skadelidte deres daglige udkomme på erstatningsloven.

Lægernes bistand

I så godt som alle Frihedsfondens sager har danske læger bistået under den ene eller anden form. Man har mødt en enestående beredvillighed. Men ud over dette er der udrettet et specielt arbejde af en gruppe læger.

Allerede de første efterkrigsår gjorde det klart, at der blandt de befriede koncentrationslejrfanger var opstået helbredsskader og dermed sociale gentilpasningsvanskeligheder, som ikke var forudset i Loven om Erstatning til Besættelsestidens Ofre.

På initiativ af daværende formand for Landsforeningen af Besættelsestidens politiske Fanger, *Paul Thygesen*, gennemførte en gruppe læger (*P. Helweg-Larsen, H. Hoffmeyer, J. Kieler, E.* og *J. Hess Thaysen, P. Thygesen* og *M. Hertel-Wulff)* i 1947–48 en medicinsk og social undersøgelse af de 1.300 tidligere koncentrationslejrfanger (modstandsfolk og politifolk), som boede i København.

Undersøgelsesresultaterne, der blev publiceret i *Ugeskrift for Læger* i 1949, medførte en debat om *Direktoratet for Ulykkesforsikringen's* daværende erstatningspraksis over for nogle af de aktuelle følgetilstande efter koncentrationslejrophold.

I endelig form blev en omfattende beskrivelse af lejrenes sultsygdom og dens umiddelbare følger efter befrielsen publiceret i bogen *Famine Disease in German Concentration Camps* (460 sider) i 1952. Dette arbejde blev et væsentligt grundlag for den

internationale forskning af de varige virkninger af det stress, som 2. verdenskrig havde påført forskellige befolkningsgrupper.

Omkring samme tidspunkt, og især efter lægerne K. Hermann og P. Thygesen's beskrivelse i 1954 af den varige helbredsdefekt »KZ-syndromet«, ændrede Direktoratet sin erstatningspraksis, og Loven om Erstatning til Besættelsestidens Ofre er siden gradvis blevet tilpasset de lægelige og sociale realiteter, der fortsat blev fulgt op af lægerne ved undersøgelser for Frihedsfonden og for Direktoratet for Uykkesforsikringen.

I samarbejde med Frihedsfonden gennemførte lægerne K. Hermann og P. Thygesen samt psykologen *R. Willanger* i 1964 en undersøgelse af en kontrolgruppe af »raske« fanger, specielt med henblik på at belyse de faktorer, der var bestemmende for at nogle bedre end andre havde formået at klare sig socialt.

En samlet oversigt over danske og andre landes erfaringer på området (*P. Thygesen, K. Hermann* og *R. Willanger*) publiceres på engelsk i april 1970 og distribueres til samtlige landets læger og til forskellige institutioner i udlandet.

Tørre tal

Frihedsfondens økonomi fra 1945 til 1970

INDTÆGTER

Bidrag, indsamlinger, overporto fra firmærkeserie etc.		kr. 6.192.225.–
Overskud fra 4. maj-dage arrangementer		– 13.770.551.–
Renteindtægter af kapital		– 4.748.489.–
Refunderet sygehjælp fra Direktoratet for Ulykkesforsikring		– 773.059.–
Tilbagebetaling af lån		– 4.052.476.–
		kr. 29.536.800.–

UDGIFTER

Ydet som gave:		
Sygehjælp	kr. 3.203.613.–	
Uddannelseshjælp	– 4.965.960.–	
Etablering & erhvervshjælp	– 1.009.420.–	
Bolighjælp, underhold o. a.	– 1.564.734.–	kr. 10.743.727.–
Ydet som lån:		
Sygehjælp	kr. 234.863.–	
Uddannelseshjælp	– 788.385.–	
Etablering & erhvervshjælp	– 4.279.946.–	
Bolighjælp, underhold o. a.	– 716.465.–	– 6.019.659.–
Julegaver, blomster etc.		– 855.029.–
Rekreationshjem, sommerferielejr for enkebørn etc.		– 278.141.–
Social & erhvervsvejledning, læge og juridisk bistand, medicin, konsulentekspertise, lønninger, husleje, kontorholdsudgifter, landsmøder, bestyrelsesmøder, lokalkomiteer etc.		– 3.877.213.–
		kr. 21.773.769.–

			kr. 21.773.769.–
Støtte til oprettelse af 4. maj-kollegier:			
Kollegiet i Ålborg:	kr.	450.000.–	
Kollegiet i Horsens:	–	310.000.–	
Kollegiet i Esbjerg:	–	50.000.–	
Kollegiet i Odense:	–	400.000.–	
Kollegiet i Århus:	–	1.015.000.–	
Kollegiet i København:	–	1.737.446.–	
Kollegiet i Marstal:	–	371.000.–	
Kollegiet i Åbenrå:	–	421.584.–	
Kollegiet i Tønder:	–	350.000.–	kr. 5.105.030.–
Oprettelse af Kulturfond:			– 359.694.–
Oprettelse af Kollegiefond:			– 933.380.–
Kurstab på obligationer:			– 904.408.–
			kr. 29.076.281.–
Pr. 1. 1. 1970 udgjorde Frihedsfonden resterende kapital			kr. 460.519.–

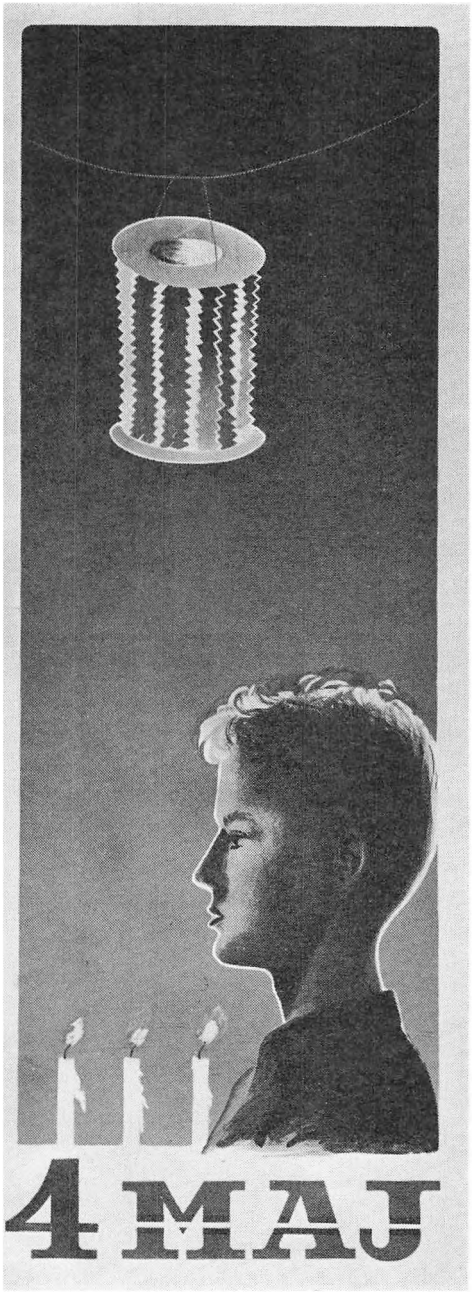
Siden november 1945 har grosserer *P. M. Daell* været Fondens formand.

Den 1. september 1945 tiltrådte cand. jur. *Jørgen Zahle* som Frihedsfondens forretningsfører og fungerede indtil d. 1. januar 1947, hvor kontorchef, cand. jur. *Chr. Riis*, der havde været tilknyttet Fonden siden januar 1946, overtog forretningsførerhvervet indtil d. 1. december 1949.

Derefter fulgte som forretningsfører *Thorkild Dige*, der havde været medarbejder i Fonden siden februar 1946.

Fra Fondens oprettelse til 1949 var nuværende amtmand, *Sigurd Wechselmann* ministerielt udpeget revisor. Derefter har hvervet været varetaget af *Vilhelm Wedell-Wedellsborg*, og da denne blev amtmand over Sorø amt i 1955, efterfulgtes han af afdelingschef i Socialministeriet, *P. Juhl-Christensen.*

Fondens daglige revision har gennem alle 25 år været varetaget af statsautoriseret revisor *Åge Holm & Søn.*

Den meget beundrede plakat, tegnet af *Helge Refn* og trykt af *I. Chr. Sørensen & Co.* Den blev udført i dobbelt højde og lyste over hele landet. Desværre forhindrer højden, at vi her kan gengive den i farver, men vi må nøjes med at henvise til, at farveholdningen svarer til Refn's lygteplakat, som er vist andetsteds.

Frihedsfondens bestyrelse ved 25-årsdagen 31. maj 1970

* Overlæge, dr. med *Ole Bang.*
Professor, dr. phil. *Rich. Ege.*
Professor, dr. phil. *C. A. Bodelsen.*
* Grosserer *P. M. Daell.*
* Fru *Vibeke Helweg-Larsen.*
Landsretssagfører *Per Federspiel.*
Professor *Mogens Fog.*
Civilingeniør *Erling Foss.*
Professor, dr. phil. *Arne Noe-Nygaard.*
Hovedkasserer *Charles Runge-Erichsen.*
Direktør *Svend Nielsen*, Hjørring.
Arkitekt *Helge Finsen.*
Fyrmester *Jens P. Jakobsen*, Christiansø.
* Landsretssagfører *Jørgen Zahle.*
Læge *Ejnar Dahl*, Tønder.
* Arkitekt *Hakon Stephensen.*
Direktør *A. Meyland*, Nykøbing F.
* Grosserer *E. Schousboe Poulsen.*
* Landsretssagfører *Sven Krogsgaard*, Odense.
Hospitalsforvalter *Ernst Winterberg*, Århus.
Sceneinstruktør *Evald Rasmussen.*
Farvermester, konsul *J. F. Jacobsen*, Åbenrå.
* Biskop *Hans Øllgaard*, Odense.

Som suppleanter:
Professor *O. Strange Petersen*, Århus.
Professor, dr. phil. *P. Brandt Rehberg.*

Landsretssagfører *Svend Truelsen.*
Professor, dr. med. *Erik Husfeldt.*
Overlæge, dr. med. *Jørgen Kieler.*
Overlæge *Steffen Lund.*
Direktør *Ole Lippmann.*
Direktør *Erik Pedersen.*
Forlagsleder *Børge Houmann.*
* Konsul *Sigurd Müller*, Ålborg.
Apoteker *H. M. Harrild*, Nexø.
Filialbestyrer *N. J. Enemark*, Åbenrå.
Kabelmester *Boy Preisler*, Nykøbing F.
Direktør, cand. polit. *Aa. V. Strøm Tejsen.*
Direktør *Jens Lillelund.*
Lektor, dr. phil. *Jørgen Hæstrup.*
Radioforhandler *O. Kaae*, Århus.
Landsretssagfører *H. Rambusch*, Esbjerg.

* har været medlem af forretningsudvalget.

Epilog

Hermed slutter denne bog om Frihedsfondens første 25 år. Man kunne også have kaldt den »BARNDOM OG UNGDOM«. Fonden vil fortsætte sin virksomhed; foreløbig har man vedtaget ti år fremover. Hvad der vil ske efter 1980, kan ingen forudsige.

Årene har været præget af rastløst initiativ, hvor så godt som hele den danske befolkning først samledes om på frivillig basis at stille en kapital på 25 millioner kroner til rådighed for dette humanitære virke. Et enkelt lille billede kan fortælle mere end mange talkolonner.

Gennem flere år kom der hver den første i måneden en mand ind på Fondens kontor for at indbetale 5 kroner. Han ønskede ikke at opgive navn. Kvitteringen skulle blot have et mærke. Der gik mange måneder, før man kendte historien bag disse besøg.

Bidragyderen var ikke velstående. Han levede af, hvad der dengang hed aldersrente. Han kom, fordi han følte en dyb taknemmelighed over for de landsmænd, der havde sat liv og helbred ind i den ulige kamp mod et fremmed voldsstyre. For ham var det ikke spørgsmål om at have råd til at afse de fem kroner hver måned, han følte, at han rent menneskeligt *ikke* havde råd til at lade være.

Det er hans bidrag, man efter evne har forvaltet gennem et kvart århundrede.

I den ånd, de blev givet, har Frihedsfonden søgt at lindre de savn og de sår, som kampens år efterlod.

Høstdigt

Det mørkner i vort Aar.
En høstlig Himmel straaler tændt,
men nogen faldt omkuld nu
imod en graa Cement.
De skød en Flok af *os*.
De greb om Livets yngste Aar,
og det er deres Smerte,
som følger os, hvorhen vi gaar.

Vi hader disse Aar.
Vi hader disse Hadets Aar,
Pistolskud i en Opgang
og Død i mørke Saar.
Men vi har lært at kæmpe,
for vi har lært at dø og slaas,
og dem, vi nu har mistet,
skal vinde Sejren gennem os.

Morten Nielsen 1942

Indhold

Indskrift	5
Forord	7
Tre biografier	9
Tiden forud	13
Mange lagde planer	19
Frihedsrådets sidste handling	21
Lån og gaver	28
Pludselig travlhed	32
Penge skulle der skaffes	38
Fundatsen	41
På jagt efter husly	47
4. maj den store dag	50
Frimærkerne	54
Rekreation og sygehjælp	56
Kollegier i stedet for monumenter	59
Hver sag en skæbne	78
4. maj-dagen 1947	85
Det daglige arbejde	86
Samarbejde udad	89
Tørre tal	92
Frihedsfondens bestyrelse 1970	95
Epilog	97
Høstdigt	99

FRIHEDSFONDEN 1945-1970 er sat med 12 pkt. Janson antikva og trykt på matgl. illustrationstryk nr. 1068 fra H. Christensen & Søn i Philips Bogtryk, København. Klicheerne er fremstillet af F. Hendriksens Eftf. og bogbinderarbejdet er udført af Eigil Fornæs.